

Hvad står frimureriet for?

En idéhistorisk skitse

Niels Peter Lemche, professor emeritus, dr.theol.

Hvad står frimureriet for?

En idéhistorisk skitse

Niels Peter Lemche, professor emeritus, dr.theol.

Ordførende Mester i Forskningslogen Friederich Münter

Del af Den Danske Frimurerordens åbne skriftserie

Tilgængelig som pdf-fil på www.ddfo.dk

Hovedredaktør:

Peter Raabye

Landslogens Overarkivar, Tredje Deputeret Mester, Forskningslogen Friederich Münter,
Komiteen for Frimurerisk Oplysning

ISBN 978-87-87074-01-8

Udgivet af Den Danske Frimurerorden, Informationsdirektoriet,
i et samarbejde med Komiteen for Frimurerisk Oplysning
og Forskningslogen Friederich Münter

Forord

*Freude, schöner Götterfunken,
Tochter aus Elysium,
Wir betreten feuertrunken
himmlische, dein Heiligtum.
Deine Zauber binden wieder,
was der Mode Schwert getheilt;
Bettler werden Fürstenbrüder,
wo dein sanfter Flügel weilt.*

*Seid umschlungen Millionen!
Diesen Kuß der ganzen Welt!
Brüder – überm Sternenzelt
muß ein lieber Vater wohnen.*

Friederich Schiller, 1785

*Glæde, herlige gudinde,
funke fra Elysium
vi betræder fro i sinde,
himmelske, din helligdom.
Ved din trolddomsmagt fortønes
tidens skranker, dagens tvang.
Alle mennesker forsones
af dit blide vingefang.*

*Favnet være millioner!
Glædens kys til hver især!
Brødre – over stjerners hær
må der bo en mild forsoner.*

Gendigtet af Martin N. Hansen 1967

Dette utrolige digt er skrevet af Friedrich Schiller, der aldrig selv blev frimurer efter et råd fra vennen Goethe: Du er hele Tysklands frimurer! Hermed mente Goethe, at Schiller var hævet højt over de adsplittelser, der allerede dengang fandtes inden for frimureriet: Han var alles frimurer, eller frimurer for alle.

Digtet gengiver imidlertid, hvad der kunne kaldes den mest ophøjede idéverden, som har præget frimureriet gennem tiden. Det er skrevet i en tid, hvor man tog denne åndelige glæde højtideligt. Digtet vil blive omtalt senere i denne afhandling på sin rette plads; men her skal det være indgangsportalen til det, frimureriet den dag i dag står for.

Det har ikke været enkelt at komme til det sted, hvor vi står i dag, og ærlig talt, ser man ud over det internationale frimureri, så er det ikke ét sted, men mange steder. Imidlertid håber jeg, at det vil fremgå, at frimureriet er et barn af den europæiske

tænkning i mere end fem hundrede år, og at det er lige så kompliceret, som denne tænkning har været.

Vi lever i en tid, hvor det Europa og den verden, vi gerne vil være en del af, er under meget alvorlige angreb. Derfor må vi, der bekender os som europæere – fysisk eller i tankegang – søge vore rødder i den idéverden, der er skabt hos os siden afslutningen af middelalderen, og siden renæssancens mennesker begyndte at opfatte sig som en ny menneskehed.

Niels Peter Lemche 29. maj 2024

Redaktørens forord

Dette er andet bind i Den Danske Frimurerordens åbne informationsserie, og vil være tilgængeligt på www.ddfo.dk til gratis download. Serien er tænkt som et tilbud om oplysning om frimureriet, som vi kan stå inde for.

Det første hæfte er fængselspræst emeritus Jesper Birklers tekst om Symboler og Symbolik, og der er yderligere tre på vej: Et om frimureriets historie i almindelighed med et lille fokus på frimureriet i Danmark, et om ritualer og ceremonier og et med en kommenteret litteraturliste, hvor vi gerne vil kommentere på kvaliteten og lødigheden. Altså også noget, vi i et eller andet omfang kan stå inde for.

Internettet rummer meget om frimureri, meget godt og meget mindre godt. Det er svært at sortere i, selv med en betydelig indsigt i historie og idéhistorie. Denne serie skulle gerne kunne rette op på det.

Peter Raabye, sommeren 2024

Næstekærligheden og alle menneskers ligeværd

Figur 1 Den barmhjertige samaritaner. Katedralen i Chartres (1200-tallet). Wikimedia Commons.

Det vil nok være et godt udgangspunkt for et studie af frimureriets idéhistorie at se på, hvorledes frimurerordenen faktisk definerer sit åndelige grundlag. Det finder man i den mest elementære og samtidig autoritative form ved at gå på internettet og slå Den Danske Frimurerorden op. Idégrundlaget omtales på vore almene sider, som alle har adgang til. Her læser man som det første:

Ordenen hviler på et kristent fundament, hvor næstekærligheden og alle menneskers ligeværd er i højsædet. Buddet om næstekærligheden får et konkret udtryk igennem Ordenens velgørende arbejde.

Det første, grundlæggende element i det danske frimureris idéverden er det kristne grundlag. Her skal indledningsvis tilføjes, at det ikke altid har været udtrykt helt så bastant. Men siden midten af 1800-tallet er den kristne forankring stadfæstet, da danske frimurere tilsluttede sig det såkaldt svenske system. Der er i Danmark andre frimureriske retninger, der ikke er så direkte i deres religionssyn. Men som dog tror på et højere væsen - en omskrivning for Gud eller det guddommelige. Der findes også frimurersystemer, som slet ikke deler opfattelsen af, at der er et højere væsen. Det gælder ikke mindst dele af det af rationalismen inspirerede franske frimureri. Spørgsmålet er essentielt og har ført til alvorlige splittelser inden for det internationale frimureri i forskellige retninger, der gensidigt nægter at anerkende hinanden.

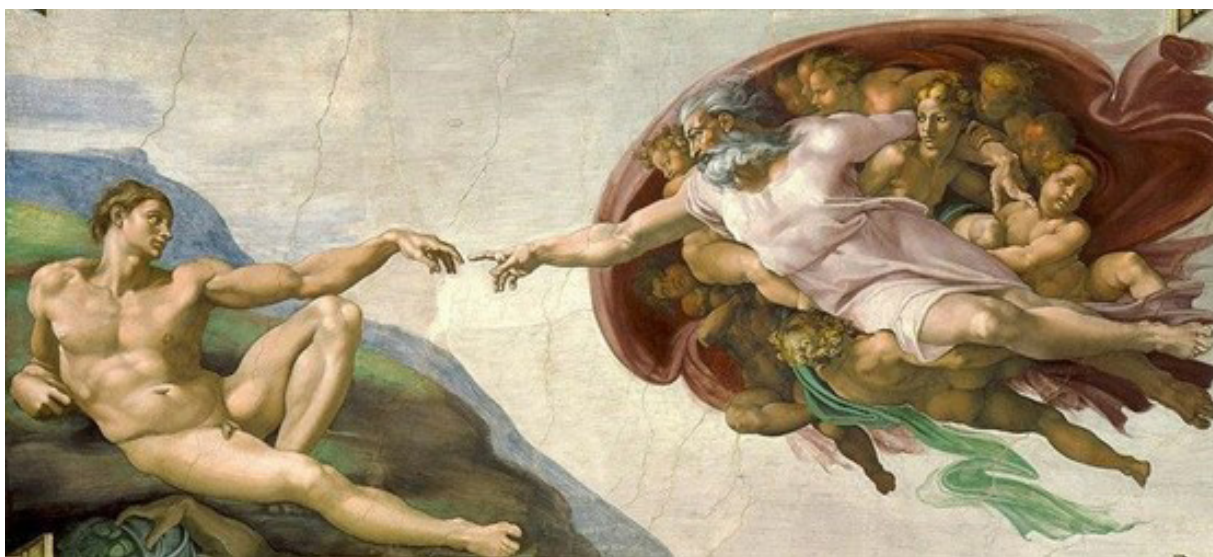
I denne indledning fremhæves to elementer af det kristne budskab: Næstekærligheden og alle menneskers ligeværd. Næstekærligheden er et direkte krav i kristendommen, stadfæstet i et bud fra Jesus selv, der ifølge evangelierne nævner de tre vigtigste bud i Loven – der menes hermed Moseloven, Toraen. De tre første evangelier har hver deres version af teksten. I Markusevangeliet står der:

Jesus svarede: ”Det første bud er: ’Hør Israel! Herren vor Gud, Herren er én. Og du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele dit sind og af hele din styrke’. Dernæst kommer: ’Du skal elske din næste som dig selv. Intet andet bud er større end disse” (Markusevangeliet 12,29-31; de parallelle passager findes i Mattæusevangeliet 22,34-40 og Lukasevangeliet 10,25-28).

Det første bud er den grundlæggende jødiske trosbekendelse, *Shema*, som man finder i 5 Mosebog 6,4-5. Men også det andet bud om næstekærligheden stammer fra Det Gamle Testamente, idet Jesus citerer fra Toraen, 3 Mosebog 19,18. Vi kan derfor sige, at dette helt centrale led i frimureriets idéverden har jødiske rødder, der går mindst 2000 år tilbage, og sandsynligvis længere endda.

Det andet punkt er, at alle menneskers ligeværd hænger sammen med den kristne opfattelse af mennesket som skabt af Gud. Læser man Bibelens første skabelsesberetning i 1 Mosebog 1, skaber Gud mennesket i sit billede, så det ligner ham (1 Mosebog 1,26). Den nuværende officielle danske bibeloversættelse fra 1992 oversætter ganske vist med ”Gud sagde: ’Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os””; men det er en vag og intetsigende oversættelse og desuden forkert. Gud skaber ikke *nogle* mennesker sådan på må og få; men Gud skaber mennesket, så det ligner os (= mig = Gud). Det er arten menneske, ikke dens enkelte individer, der skabes. Det understreges i det efterfølgende: ”Gud skabte mennesket i sit billede; i Guds billede skabte han det, som mand og kvinde skabte han dem.” Gud skaber arten mennesker, der består af mænd og kvinder. Oversættelsen fra 1992 siger, at Gud skaber mennesker; men er det nogle mennesker eller alle mennesker? Den ”folkelige” oversættelse, *Bibelen 2020: Den Gamle og Den Nye Aftale*, har det (delvist) korrekt: ”Gud sagde til sig selv (det står der ikke i den hebraiske tekst): ’Lad os nu forme mennesket. Det skal ligne os, så det kan tage ansvar for fiskene i havet...’ (1 Mosebog 1,26).

Man kan hævde, at det ikke direkte siges, at alle mennesker er ligeværdige; men det er implicit forstået således, idet mennesket som væsen er skabt i Guds billede. Det er et syn på mennesket, som Det Gamle Testamente ikke er alene om at have, eftersom det har meget gamle rødder i nærorientalsk tankegang og kan spores tilbage til både sumererne og babylonierne i det 3. årtusinde f.Kr., eller så langt tilbage, som vi har skriftlige kilder: Mennesker er skabt lige; men da verden domineres af ulighed, er der noget, som er gået grueligt galt. I det gamle Babylon prøvede kongerne i en periode at hjælpe på uligheden ved at udstede dekretter, der simpelthen annullerede gæld og dermed gældsslaveri. Sådanne dekretter udkom ca. hvert tiende år, så det siger noget om den menneskelige karakter, at det var nødvendigt at gentage dem med så korte mellemrum. Men lad os vende tilbage til den bibelske skabelsesberetning. Mennesket

Figur 2 Michelangelo: Menneskets skabelse. Det Sixtinske Kapel. Ca. 1511. Wikimedia Commons.

er skabt i Guds billede og lighed. Mennesker er på den måde inkluderet i skaberværket; mennesket er Guds hjælper i skaberværket. Det er derfor menneskets opgave at bidrage til, at Guds orden, det vil sige Guds mening med verden, ikke bare oprettholdes, men føres videre. Men det er just ikke således, det kom til at gå. Pastoralen, hyrdefortællingen, der følger i 1 Mosebog 2, som normalt kaldes den anden skabelsesberetning, og 1 Mosebog 3, som kaldes beretningen om syndefaldet, leder frem til menneskets ulydighed mod sin skaber og fordrivelsen fra Guds have ud i den nøgne verden. Det var nemlig menneskets egentlige bestemmelse at opdyrke og kultivere jorden. Ude af haven indleder mennesket sin karriere på jorden, da bror slår bror ihjel (1 Mosebog 4). Kain dræber Abel. Det betyder, at det er Kain, en brodermorder, der skal føre menneskeheden videre. Guds planer med verden overlades til en brodermor-

der! Kains efterkommere bygger byer og finder på de forskellige erhverv. Vi belæres hver eneste dag om, hvordan det er gået.

Idet Ordenen insisterer på alle menneskers ligestilling, har den derved gjort sig delagtig i det guddommelige projekt, at alle mennesker skal være ligestillede og leve i en verden, der anser alle mennesker for lige. Ordenen består af mennesker, som hver især individuelt har valgt at blive frimurere, og igennem hele sit liv som frimurerbroder erindres han om pligten til at forbedre sig og gøre sig beredt til at deltage som medarbejder i skabelsesprojektet.

Figur 4 Kain fordrives. Maleri af William Blake, 1826. Wikimedia Commons.

En skole for livet

Dette understreges i den efterfølgende tekst på Ordenens hjemmeside DDFO.DK, der beskriver en frimurers opgaver.

Frimurerne skal

arbejde med deres personlige udvikling og udfordre deres værdigrundlag og livsstil

En frimurer skal erhverve sig

indblik i åndelige, kulturelle og sociale traditioner, der går hundredvis af år tilbage i tiden

og skal

vide lidt om oplysningstidens tankeverden og om de idéer om menneskets fornuft, samvittighed og åndelighed, der udsprang af det 18. århundrede.

Sagt med andre ord: **Frimureriet er en skole for livet.**

Lad os tage det sidste først: Frimureriet er en skole for livet. I dansk tradition kommer man til at tænke på Grundtvigs opfattelse af, at Det Gamle og Det Nye Testamente har forskellige opgaver. Det Nye Testamente er en bog for kirken. Det vil sige, at det Nye Testamente skal forberede mennesket på dets indtræden i Guds rige; men Det Gamle Testamente er en bog om livet i denne verden, kort sagt en skole for livet.

Tanken om livets skole går meget langt tilbage. Den latinske Betegnelse *vitae schola* dukker op i dansk sammenhæng i nogle stednavne, således Vitskøl Kloster ved Løgstør og Vedskjölle mellem Herfølge og Køge på Sjælland, men også godset Vittskövle i Skåne, alle sammen henvisninger til, at der i middelalderen lå klosterscholer på stedet. Men den første, vi kender, der taler om livet som en skole er faktisk den romerske politiker, retoriker og filosof Marcus Tullius Cicero (106-43 f.Kr.), der i en af sine filosofiske afhandlinger skriver om historien, at den er *magistra vitae* (Livets læremester. *De Oratore* II:36). En variant af dette synspunkt på skolen er den romerske digter og filosof Senecas (ca. 4 f.Kr.-65 eft.Kr.) *Non scholae sed vitae* ”ikke for skolen men for livet”, vi lærer ikke for skolens skyld, men for livets. Hverken Cicero eller Seneca har kendt til de gammeltestamentlige skrifter; men Det Gamle Testaments fortælling om menneskets skæbne lige fra skabelsen af er i sandhed en lære om livet.

Når frimureriet hævder at være en skole for livet, knytter man utvetydigt til ved denne antikke tradition, for livet som frimurer er én lang rejse frem mod den samme erkendelse af, hvad det vil sige at være et menneske. Det er ikke spor mærkeligt, at Det Gamle Testamente spiller en meget stor rolle i frimureriet. Læren om livet i Det Gamle Testamente giver ikke udtryk for en tro på en rosenrød fremtid. Snarere belærer Det Gamle Testamente sine læsere om, at vi lever i en brutal verden, som kun bliver bedre, hvis vi gør en indsats for at forbedre den gennem vores eget eksempel.

Det vil sige, at frimurerne skal ”arbejde med deres personlige udvikling og udfordre deres værdigrundlag og livsstil”.

Men var Cicero kristen? Spørgsmålet er selvfølgelig naivt, eftersom Cicero døde i 43 f.Kr. Cicero kan af gode grunde ikke have været kristen, og der er virkelig ikke noget i hans forfatterskab, der peger frem mod kristendommen. Så hvad har han egentlig at gøre her? Det vender vi tilbage til. Seneca kunne have kendt til de tidlige kristne, eftersom han nåede at opleve Roms brand i 64 eft.Kr. og den efterfølgende forfølgelse af de kristne.

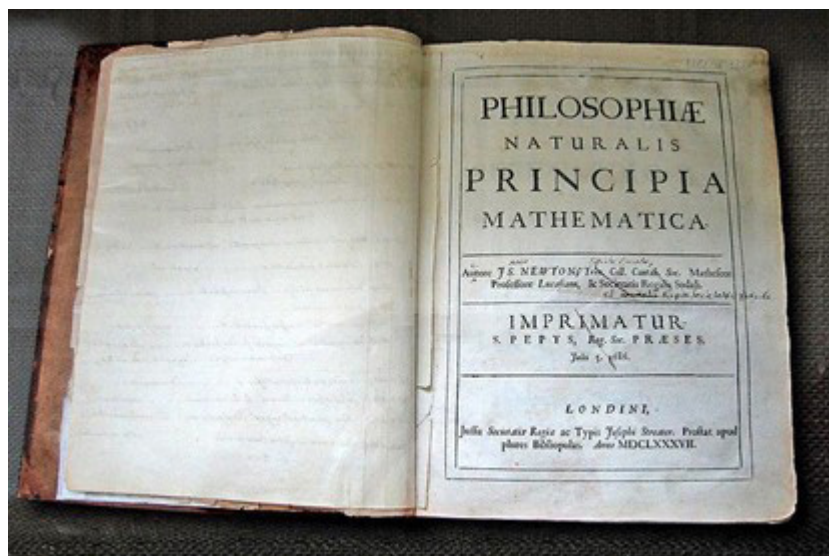
Oplysningstiden

Ordenens hjemmeside informerer om vigtigheden af at sætte sig ind i tankegangen hos mennesker på det tidspunkt, Ordenen udformede sin lære. Det er et godt råd. Det kan vi ikke være i tvivl om, og der peges direkte på oplysningstiden. Men hvad er oplysningstiden egentlig? Og hvorfor netop den? Man kan ikke engang blive enige om at datere denne periode. Her skal anføres nogle dateringsforsøg, der alle kan findes på internettet. <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/oplysningstiden> fortæller os, at oplysningstiden varede fra ca. 1750 til ca. 1800; men søger man information på internetleksikonet Wikipedia får man at vide, at oplysningstiden varede helt fra ca. 1700 til 1800 (<https://da.wikipedia.org/wiki/Oplysningstiden>; den engelske udgave skriver derimod mere vagt 1600- og 1700-tallet, den tyske udgave 1650 til 1800; den franske 1715 til 1789). Men der er andre angivelser, f.eks. [faktalink.dk](https://faktalink.dk/titelliste/ophly), der sætter starten på oplysningstiden til ca. 1690 og lader 1789 være en slutdato (<https://faktalink.dk/titelliste/ophly>). Det vil sige, at denne datering peger på den franske revolution i 1789 som afslutningen på oplysningstiden. Nationalencyklopædien, ”Den Store Danske”, siger blot 1700-tallet, men er opmærksom på, hvor forskellige dateringer der findes (<https://denstoredanske.lex.dk/oplysningstiden>).

Sagen er, at der benyttes meget forskellige kriterier for dateringen af perioden. Nogle af disse kriterier har noget med naturvidenskabens fremvækst i 1600-tallet at gøre. I en engelsk sammenhæng betyder det først og fremmest det naturhistoriske univers, der blev skabt af Isaac Newton (1642-1726) og hans kreds. En sådan dato er ofte blevet foreslået at være 1687. I det år publicerede Newton sin banebrydende afhandling *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* (Naturfilosofiens matematiske princip-

per), som frem til Albert Einsteins relativitetsteori fra 1905 totalt dominerede studiet af universet og dets indretning, men også blev udgangspunkt for tænkere og lærde inden for studiet af mennesket som et væsen, der fungerer inden for disse rammer.

Oplysningstiden er også blevet betragtet som et resultat af den europæiske *rationalisme*, hvorefter alt styres af fornuften: *Cogito ergo sum*, Jeg tænker, derfor er jeg! Rationalismen promoveredes af tænkere som René Descartes (1596-1650), forfatteren til denne maxime, Baruch Spinoza (1632-1677) og Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) og ville ført strengt ud i livet før eller senere kollidere med den kristne opfattelse af verdenen som skabt af et højere væsen. Newton var ikke selv en del af denne rationalisme, selv om man først i nyere tid har forstået, hvorfor han var så for-

Figur 5 Newtons eget eksemplar af *Philosophiæ Naturalis Principia*.
Wikimedia Commons.

skellig. Når Newton ikke beskæftigede sig med universets indretninger, eksperimenterede han nemlig med alkemi (normal dansk stavemåde: alkymi, men det danske ords etymologi er forkert – alkemi kommer fra arabisk og betyder ”den ægyptiske [visdom]”), eller han gjorde udførlige studier i udlægningen af forudsigelserne hos de bibelske profeter.

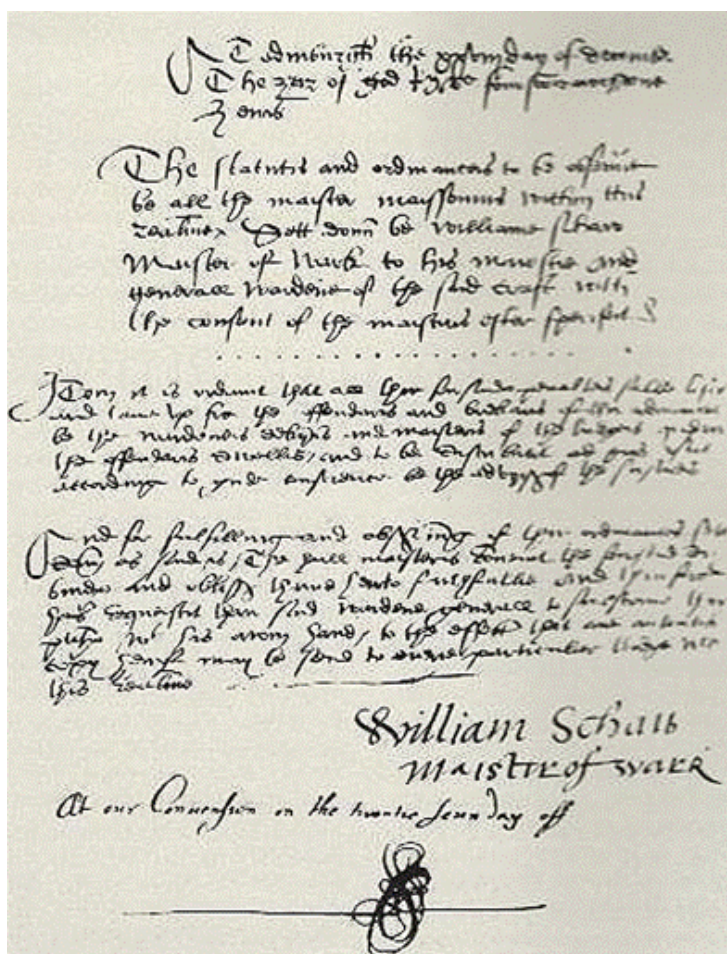
Stammer frimureriet fra oplysningstiden?

Når der henvises til studiet af oplysningstiden som særligt vigtigt, skyldes det en misforståelse, som har været sejlivet i frimureriets egen bevidsthed. Man taler ofte om, at frimureriet daterer sig fra 1717, hvor den første storloge i London blev grundlagt.

Hvis det var korrekt, så ville frimureriet være et barn af oplysningstiden – idet de rivaliserende i hovedsagen franske frimurerordener snarere hørte hjemme inden for den franske rationalisme, der jo i hovedsagen udformedes i 1600-tallet og ikke 1700-tallet. Men frimureriet var i virkeligheden mere end hundrede år ældre end 1717, hvilket man bør acceptere uanset, at det ikke er helt nemt at rekonstruere, hvordan det så ud inden storlogens grundlæggelse. Men bare det, at medlemmerne af fire loger mødtes i London i 1717 for at forene sig i en storloge, fortæller, at frimureriet er ældre, for ellers havde disse åbenbart indtil nu selvstændige loger naturligvis ikke eksisteret. Sandsynligvis havde en lignende sammenslutning allerede eksisteret i Skotland inden 1717.

Den første pålidelige oplysning om en organisation, der må betragtes som frimurerisk, stammer fra 1598, hvor den skotske hofarkitekt William Schaw (1550-1602) udarbejdede statutterne for loger i Skotland – en anden udgave fra 1599 indeholdt specielle paragraffer indrettet på logen i Kilwinning sydvest for Glasgow. Denne loge, der stadig eksisterer og stadig er meget bevidst om sin første rang, repræsenterer det første kendte eksempel på en loge af murere, der accepterede såvel aktive håndværkere som såkaldt spekulative murere, det vil sige mennesker, der som erhverv ikke var håndværkere, men kom fra andre dele af samfundet. Logen fungerede som et mødested for mennesker – i datiden i praksis altid mænd – som havde behov for frit at kunne komme sammen og diskutere emner af fælles interesse i en religiøs og politisk brydningstid. Schaw var i tjeneste hos den skotske kong Jakob VI (1566-1625) og titulerede sig selv som ”Master of Works to the Crown of Scotland” og var som sådan et medlem af det skotske monarkis inderkreds. Jakob VI arvede den engelske trone efter Elizabeth I (1533-1603). Elizabeth havde ganske vist ladet Jakobs mor, Maria Stuart, halshugge i Tower of London i 1587; men det skulle ikke skille dem ad. Jakob, der fra fødslen af var katolik, men som tidligt gennem sin værge James Stewart, 1. jarl af Moray (c. 1531-1570) må være opdraget som protestant, lavede i hvert fald lidt af en omvendt Henri IV (konge af Frankrig 1589-1610), der var huguenot, det vil sige, protestant, men konverterede til katolicismen, fordi ”Paris nok var en messe værd”; London var måske også en anglikansk messe værd! Perioden var livsfarlig for dem, der havde religiøse præferencer og gav udtryk herfor. På det europæiske kontinent rasede religionskrigene, mens England havde været forskånet for egentlige krige. Til gengæld havde England oplevet et utal af overgreb på anderledes troende lige siden, Henrik VIII i 1534 brød med paven i Rom, der ikke ville godkende hans skilsmisse fra sin første dronning. Utallige pavetilhængere blev slået ihjel. Mange af dem blev

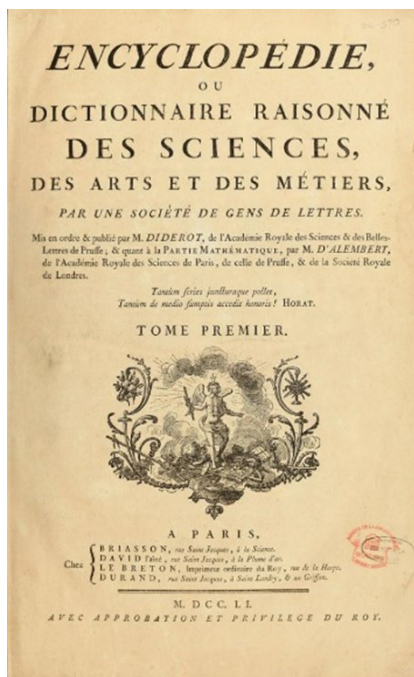
desuden først torteret, og deres ejendomme konfiskeret. Derefter gik det slag i slag. Henrik VIII's efterfølger, Maria Tudor (regerede 1553-1558), ”den blodige”, stræbte mod at annullere sin fars religionspolitik og genoprette den katolske kirkes stilling i England, selvfølgelig med den konsekvens, at der opstod en heksejagt på anderledes tænkende, protestanter og medlemmer af den engelske kirke. Under Marias efterfølger, Elizabeth I (regerede 1558-1603), vendte det hele igen, og hvis man ønskede at forblive i live og beholde sine ejendomme, skulle man ikke afsløres som katolik.

Figur 6 William Schaws first statute med Schaws underskrift.
<https://alchetron.com/William-Schaw>

I frimureriet markeres denne urolige periode med, at to af de tidligste og mest højtrangerende embedsmænd i Ordenen var de bevogtende brødre. Deres opgave var og er stadig at forhindre, at fremmede personer – det kunne jo være kongens spioner, og dem var der nok af i datiden – fik adgang til logen. En anden forordning, som bunder i datidens religiøse stridigheder, indeholder opfordringen til logebrødre om ikke at diskutere religion, hvilket ikke betyder religion i almindelighed, men de forskellige kristne trosretninger og deres respektive fordele og ulemper.

Når vi bevæger os frem til oplysningstiden, havde religionskrigene kulmineret. 1700-tallet var snarere præget af etableringen af officielle og uofficielle forbindelser af lærde på tværs af religiøse og politiske skillelinjer, som resulterede i udgivelsen af *Den Store Franske Encyklopædi* mellem 1752 og 1768, hvis formål var at præsentere tidens viden uafhængigt af ikke videnskabelige (læs: kirkelige og statslige) interesser.

Figur 7 *Store Franske Encyklopædi*.
Wikimedia Commons.

Konsekvensen var måske snarere, at statens og kirkens indflydelse på tænkningen i denne periode var under nedbrydning. Det gælder nu ikke i Danmark, der prægedes af den lutherske ortodoksi gennem 1600-tallet. 1700-tallet betragtes derimod ofte som stående i rationalismens navn, hvilket på sin vis er en misforståelse, for "rationelt" var dette århundrede bestemt ikke uanset, at franske lærde som François Voltaire (1694-1778) og Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) var virksomme i denne periode. Ser man på udviklingen inden for frimureriet i oplysningstiden, er der ingen klar vej mod et velovervejede frimurerisk system. Perioden præges af en række interne stridigheder, både inden for det nationale frimureri – ikke mindst i Frankrig – og

internationalt, hvor loger så at sige ekskommunikerer hinanden, men også af en række forsøg på bedre at få defineret, hvad frimureri går ud på. Desuden præges perioden af et virvar af esoteriske – det vil sige mystiske – retninger inden for frimureriet, ikke mindst båret oppe af en række – skal vi sige noget suspekter – personer, som skabte deres egne loger på et grundlag, som vi dag måske vil have vanskeligheder med at erkende som frimurerisk. Vi kan således nævne Carl Friedrich Köppen (1734-1798) og Alessandro Cagliostro (1743-1785).

Begge søgte tilbage til påståede rødder for frimureriet i det gamle Ægypten, Köppen ved at udgive skriftet *Crata Repoa* og grundlægge sin loge *Die afrikanische*

Figur 8 *Alessandro Cagliostro*.
Wikimedia Commons.

Bauherren i 1767, og Cagliostro ved at skabe grundlaget for etableringen af den franske Orden *Rite de Misraïm*, officielt grundlagt i 1813. Den sidste Orden eksisterer endnu i en ændret form fra 1881 som *Rite de Memphis-Misraïm*, hvis ophavsmand var den italienske revolutionshelt Giuseppe Garibaldi (1807-1882), der var stormester for loger både i USA og i Italien.

Den oplyste oplysningstid: Illuminati og visdommens udskejelser

Illuminati, frimureri, og Zions vises protokoller: Det esoteriske frimureri, som oplysningstiden var så rig på, omfattede ikke en klub, *Illuminati* – som ofte er blevet identificeret med frimureriet og sat i forbindelse med alle mulige konspirationshypoteser lige siden, gruppen bagved etableres gennem indsatsen fra en professor i Ingolstadt i Bayern, Johann Adam Weishaupt (1748-1830). Illuminati-gruppen havde et andet formål end frimureriet, ikke bare fordi den filosofisk hørte hjemme i oplysningstidens rationalisme. Det gjorde datidens frimureri delvist også, men medlemmerne af Illuminati betragtede sig som en verdensregering, det vil sige et råd af de viseste mænd – igen som sædvanlig i datiden altid mænd – der skulle vejlede fyrsterne med at regere vist og retfærdigt til alles bedste. Gruppen blev formet i 1776 og inkluderede faktisk flere af samtidens klogeste hoveder. Det kendteste medlem var uden tvivl Johann Wolfgang von Goethe, der selv var frimurer, og som overtalte sin fyrste, hertug Carl August af Weimar, til at tilslutte sig denne gruppe. På trods af sin indledende succes, fik Illuminati en kort historie, eftersom kurfyrsten af Bayern under påvirkning af den katolske kirke nedlagde forbud mod gruppen i 1785. Tiden var fuld af sådanne politiske spekulationer, og forbindelserne til frimureriet var alt andet end entydige. Således så man kun få år efter den franske politiske klub, jakobinerne, i samarbejde med franske frimurere som Georges Danton (1759-1794), styrte kongemagten i Frankrig, hvorefter frimureriet de facto blev forbudt i det Habsburgske Rige. Den franske dronning Marie Antoinette, der blev henrettet under revolutionen, var jo en østrigsk prinsesse. Allerede i slutningen af århundredet så man de første konspirationsteorier udkomme med påstande om, at Illuminati i samarbejde med jakobinerne stræbte imod at ødelægge ”verdensordenen”. Herved var der også skabt grobund for de senere utallige påstande om frimurernes andel i sådanne konspirationer, måske mest prægnant udtrykt i en række pamfletter, der fremkom i den sidste del af 1800-tallet ikke mindst i Rusland, hvor jøderne blev beskyldt for at stå bag mordet på zar Alexander II i 1881, hvilket førte til en række forfølgelser af jøder i Rusland. *Zions Viser*

Protokoller var en sen udgave af disse konspirationsteorier, som synes forfattet i 1901 eller 1902, og som fik katastrofale følger som en direkte inspiration for Adolf Hitlers betændte antisemitisme. Som det sig hører og bør – skarn forgår ikke så let – så eksisterer Illuminati stadig, eller grupper, der har taget navnet Illuminati, hævder at være efterkommere. Det er dog ganske tvivlsomt, eftersom der ikke er tilvejebragt nogen som helst dokumentation herfor.

Nuvel, så meget står vel nu klart: Det er ikke misvisende at interessere sig for oplysningstiden for at forstå frimureriet. Men anbefalingen er ikke uproblematisk. Der er mindst et århundrede, der skiller storlogens grundlæggelse fra Schaws statutter for logerne i Skotland. Frimureriet opstår ikke ud af oplysningstidens filosofiske – især rationalistiske – spekulationer, men har i de knapt et hundrede og tyve år mellem udgivelsen af Schaws statutter til oprettelsen af storlogen i London bearbejdet og optaget tidens tænkning i dens mange facetter. Men hvad kom før oplysningstiden? Befinder vi os på det europæiske kontinent kan man sige, at der er en dobbelthed mellem rationalismen, som blev omtalt ovenfor, med dens vægtlægning på fornuften og dens evne til forstå og styre verden, og en hel række andre retninger, som var alt andet end rationalistiske. Den kendteste af disse retninger var måske de gådefulde rosenkreutzere. De er specielt gådefulde, fordi det, som det er blevet bemærket, er nærmest umuligt at finde en eneste rosenkreutzer, der fremstod i denne periode ved navns nævnelse. De oprindelige rosenkreutzere – hvem de så end var – overlevede sandsynligvis ikke trediveårskrigens rædsler. Det har ikke forhindret, at rosenkreutzerne siden er genopstået i flere forskellige udgaver. Se også specielt vedrørende dem nedenfor.

Det er derfor ikke denne rationalisme, der fik lov til at dominere det frimureri, der udviklede sig i mange retninger efter storlogens oprettelse. Hvis det forholdt sig således, må man f.eks. spørge om, hvor den esoteriske anvendelse af Ægypten i frimureriet kom fra. Kigger man dybt ned i frimureriets arkivalier, vil man også relativt hurtigt blive klar over, at det ikke er rationalismens snusfornuft, der har været bestemmende, men et sammensurium af alskens forskellige slags ”-ismer” og ”filosofier”, som veluddannede mennesker i dag for det meste betragter som fortidig overtro – det vil sige indtil, de i praksis konfronteres med denne uorganiserede overtro i den moderne kaotiske debat, der først og fremmest hører hjemme på nutidens sociale medier. Som et resultat af denne konfrontation vil man snart komme til at sande, at den moderne

tids tro på fremtiden og især den menneskelige tankes udvikling fra det primitive til det sofistikerede, som man møder i akademiets hellige haller, i høj grad har været en illusion. Det moderne menneske siges at være et produkt af oplysningstiden og dens rationalisme; men dets høje intellektuelle stadi har vist sig at være en fernis, der er smurt hen over det primitive menneske, som skjuler sig under den moderne facade.

I epilogen til denne lille gennemgang af frimureriets idéhistorie kommer vi tilbage til spørgsmålet om rationalitet og irrationalitet i nutiden.

Fra 1600-tallet finder vi navnene på mennesker, der hørte til samme niveau, når vi ser på de frimurere, vi kender fra det århundrede, idet den mest kendte nok er Elias Ashmole (1617-1692), som i sine dagbøger skriver, at han blev optaget til frimurer i 1646, idet han også sammesteds noterer sit 35-årsdag som frimurer i 1682. *Ashmole* havde som artilleriofficer tjent i Charles I's hær i kampen mod Cromwell i 1640'erne, og fortæller os derved, at militære af officersrang gerne var at finde blandt frimurerne, et forhold der egentlig ikke har ændret sig den dag i dag. Ashmole's beskæftigelse efter

*Figur 9 Elias Ashmole ca. 1686-87.
Wikimedia Commons.*

sin korte militære karriere var som samler af antikviteter og manuskripter – han var en slags engelsk Ole Worm (1588-1654) – hvis navn var bestemt til at leve videre i den institution, som grundlagdes på grundlag af hans samlinger, museet ved Oxford Universitet The Ashmolean (grundlagt 1683).

Man må derfor ikke anse de tidlige frimurere før grundlæggelsen af storlogen i London i 1717 for at have været en verdensfjern samling af originaler i periferien af det

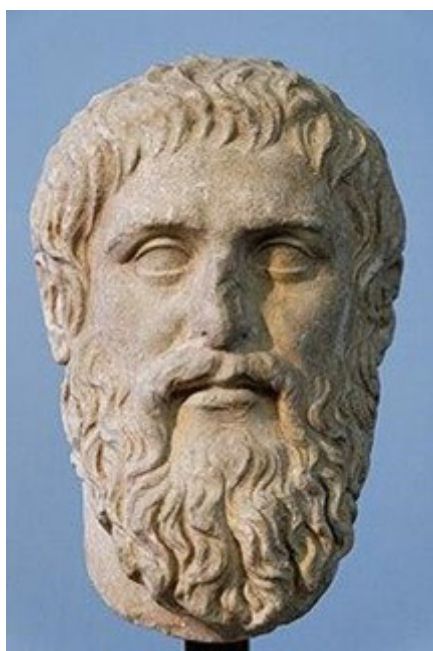
samfund, i hvilket de levede. De – eller dem vi kender – hørte for det meste til den bærende del af samfundet. Lige netop på det punkt har frimureriet ikke ændret sig synderligt. Moderne frimurere hører for en stor dels vedkommende til samme kreds, selv om kredsens sammensætning har ændret sig en del.

Oplysningstiden bliver ofte anset for at være afløseren til renæssancen og inden for frimureriet uløseligt forbundet med fremkomsten af de moderne former for frimureri efter grundlæggelsen af den første engelske storloge i 1717. Det er ikke forkert, men giver heller ikke svar på ret meget. I virkeligheden repræsenterer sådanne afgrænsninger en trang hos mennesker til at kunne sætte alt fast på en nål. Tager man 1717 som en afgørende dato, betyder det, at 1717 er et skel: Der er en tid før 1717 og en tid efter 1717. I 1718 skulle menneskene være bevidste om, at de levede i en tid, der var væsensforskellig fra 1716. Sådan forholder det sig jo ikke i den virkelige verden. Der er i menneskets historie – både den materielle og politiske og den åndelige – ikke meget, som kan afgrænses på denne måde. Går man i kødet på det, der præger perioden efter 1717, opdager man hurtigt, at det meste af det faktisk allerede var repræsenteret i perioden inden 1717. De ideer, der blev fremherskende efter 1717, var allerede i hovedsagen formulerede inden 1717. Eller det er som med en simili, jeg har formuleret i en anden sammenhæng: I Mellemøsten i oldtiden daterer man afslutningen på bronzealderen til 1200 f.Kr. Men det var nok ikke således, at den 1. januar 1199 f.Kr. vågnede manden op om morgenen og sagde til konen ved siden af: Velkommen til jernalderen!

Dyderne og stoicismen

Men lad os vende tilbage til basis for at se, om vi kan komme videre i søgen efter frimureriets ideologiske baggrund. Hvad er det egentlig, at frimureriet gerne vil stå for? Det udtrykkes måske bedst gennem de fire frimureriske kardinaldyder, som fremhæves næsten universelt i frimureriet: Tavshed, forsigtighed, mådehold og barmhjertighed. Hvor stammer de fra? Og hvad betyder de egentlig? Det lyder jo egentlig enkelt: Tavshed vil sige, at man tier stille, forsigtighed, at man passer på, mådehold, at man ikke tager ubeskedent for sig, og barmhjertighed, at der er en skærv til de fattige. Det lyder jo meget enkelt og er egentlig temmelig banalt, hvis der ikke stikker mere i det. Men gør der det?

Nu må man ikke tro på, at det er frimureriet, og ikke engang det nordiske frimureri, der har fundet på disse kardinaldyder. De går i en form, der minder meget om den, frimureriet henviser til, tilbage til de gamle grækere, især Platon (427-348 f.Kr.), der igen bygger på, hvad Sokrates (ca. 470-399 f.Kr.) havde lært ham. Men ikke engang Platon var den første. Tragediedigteren Aiskylos inkluderer følgende karakteristisk af den synske Amphiaraios i sin tragedie *De syv mod Theben* fra 467 f.Kr., at han var vis (*sóphron*), retfærdig (*díkaios*), from (eusebés) og tapper (*agathós*). Platon opererer med fire dyder som fire særlige menneskelige egenskaber, og opdeler sin idealby i sin Staten (ca. 375 f.Kr.) i fire dele, hver styret af en af disse dyder. Aristoteles (384-322 f.Kr.)

Figur 10 Platon. Romersk kopi af buste fra c. 370 f.Kr. Wikimedia Commons.

Figur 11 Aristoteles. Romersk kopi af græsk original ca. 330 f.Kr. Wikimedia Commons.

beskriver derimod helt systematisk i sin *Retorik* (midten til slutningen af 300-tallet) dyderne, som hos ham er hele ni i tal: retfærdighed, mod, mådehold, storhed (det at gøre noget stort), storsind, barmhjertighed, venlighed, forsigtighed, visdom.

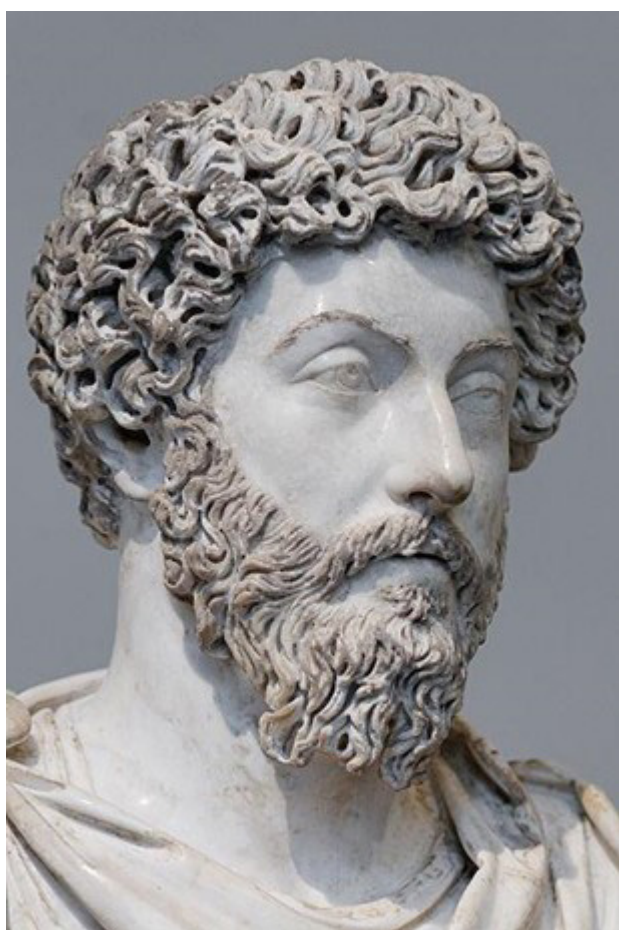
I en kristen sammenhæng blev de føjet sammen med de tre kristne dyder, som skal være vejledende for ethvert kristent menneske: Tro, håb og kærlighed, som det formuleres prægnant af Paulus i hans første brev til Korinterne (1 Korinterbrev 13), i den såkaldte "kærlighedens højsang". Her taler Paulus om tro (græsk *pistis*), håb (græsk *elpis*) og kærlighed (græsk *agapæ*); men både tro og håb er underordnet kærligheden: Troen er troen på Gud som den, der styrer verden, håbet handler om Guds frelse, og

kærligheden er ikke bare kærligheden mellem mennesker, men den overordnede instans, som binder hele tilværelsen sammen. På den måde havde man et katalog af syv kardinaldyder, som kunne modsvare de syv dødssynder: hovmod, grådighed, utugt, misundelse, fråseri, vrede og dovenskab. En synd blev opfattet som et oprør mod Gud, og læren om de syv dødssynder blev derfor kirkens redskab i kontrollen med sine medlemmer. At begå en dødssynd uden den efterfølgende kirkelige tilgivelse sikrede synderen en evig plads i helvedes pinsler.

Men som sagt kom forestillingen om dødssynderne i stand i en kristen, middelalderlig kontekst og repræsenterede den kirkelige kontrol med de troende. De fire kardinaldyder, som blev samlet til de syv kardinaldyder ved at blive bragt sammen med de kristne forestillinger om tro, håb og kærlighed, går imidlertid tilbage til den førkristelige tid og svarede oprindeligt måske ikke helt til de kirkelige forestillinger herom. De lærde kendte til dem og diskuterede dem; men at sætte dem ind i en antik sammenhæng, i de antikke forestillinger om mennesket, det var en anden sag. De blev meget snart opfattet som kristne dyder og så at sige placeret uden for deres oprindelige kontekst.

Forestillingen om de fire kardinaldyder, der som sagt findes i flere ikke helt identiske udgaver, blev ført videre af stoicismen, den dominerende filosofiske retning i den græsk-romerske del af antikken i den periode, vi normalt kalder hellenismen, som indledtes omkring 300 f.Kr. og forudsatte Alexander den Stores erobring af det meste af den dengang for antikkens mennesker kendte verden. Stoikerne er i den almindelige bevidsthed nærmest fuldstændig glemt i nutidens diskussion om mennesket, selv om stoicismen måske har ydet det største bidrag af alle til at forme det, som vi forstår som det europæiske menneske. I tiden omkring Kristi fødsel var der så at sige ikke en skolet romer, der ikke var stoiker. Vi husker stoicismen måske mest for begrebet ”stoisk ro”: at nogen udviser stoisk ro i kritiske situationer. Det vil sige, at man ikke taber hovedet selv i de værste kriser. Det romerske skolesystem var imidlertid indrettet til at lære eleverne, der i hovedsagen kom fra det, vi ville kalde det bedre borgerskab og adelen, at udvise denne ro, og betragter man romersk historie, så ser man mange eksempler på den stoiske ro. Men stoicismen handlede eller handler om meget mere end at vise stoisk ro i krisetider. Stoicismen handler om at skabe nyttige mennesker. Det romerske skolesystem var indrettet således, at det var lærerens opgave at uddanne næste generations ledere og næste generations lærere. Uden dygtige lærere

ville kvaliteten af lederne falde og medføre en tilbagegang for hele samfundet. Man tog det alvorligt. Man kan faktisk se stoicismen konstant dukke op hos mennesker fra datiden, som vi kender gennem det, de har skrevet – måske mest forbavsende hos ingen anden end apostlen Paulus, hvor specielt den danske nytestamentlige forsker Troels Engberg-Pedersen i en længere række publikationer har slået til lyd for, at Paulus, der havde romerske borgerrettigheder, virkelig var stoiker. Det har naturligvis ikke forhindret ham i at være kristen og prædike det kristne evangelium. Han har ikke set nogen modsætning imellem det kristne budskab og stoicismen. Det er også værd at bemærke, at et af de fineste mennesker, der har beklædt embedet som romersk

Figur 12 Marcus Aurelius. Ca. 161-169.
Metropolitan Museum. Wikimedia Commons.

end i en delvis anden formulering.

Tager vi den første af frimureriets kardinaldyder, tavshed, kan den udmærket fortolkes i lyset af stoikernes forestilling om visdom. Det kunne jeg lave mange fortællinger om; men lad mig bare illustrere det med et gammelt ægyptisk ordsprog, eller belæring:

kejser, Marcus Aurelius (121-180 eft. Kr., kejser fra 151 til 180), var stoiker og formulerede sig som en sådan i sine berømte *Ta eis heauton*, ('Tanker') "til sig selv", som er lettilgængelige i danske oversættelser bl.a. ved Karl Gustav Brøndsted (*Marcus Aurelius: Tanker "til sig selv"*, seneste udgave 2022), og Jens Andreas Bundgaard, *Meditationer (Aurelius)* (ny udgave 1996).

Den stoiske formulering af kardinaldyderne lyder: Visdom, retfærdighed, mod, og mådehold.

Det lyder unægtelig som meget tæt på frimureriets fire kardinaldyder, tavshed, forsigtighed, mådehold og barmhjertighed. Spørgsmålet er, om det i virkeligheden ikke er de samme, om

Hvis du befinder dig i et selskab, hvor de andre er klogere end dig, så ti stille, så du ikke viser din dumhed. Er du i et selskab, hvor du er lige så klog som de andre, så ti stille; de andre skal nok sige, hvad der skal siges; men befinder du dig i et selskab, hvor du er klogere end de andre, så ti stille, for der er ingen grund til at vise dig frem som en klog mand.

Så at være vis vil sige at være klog; men du er netop vis ved ikke at prale af din visdom eller klogskab. På den måde handler tavshed faktisk om visdom.

Stoikernes anden dyd er retfærdighed, og dette begreb har haft en aldeles dominerende betydning i den menneskelige civilisation lige så længe, vi kan komme tilbage. Der står tilsyneladende intet herom i listen over vore dyder; men det kan faktisk være således, at begrebet retfærdighed er gemt i den sidste af vore dyder: Gavnildhed, som ikke findes på listen over de stoiske dyder. Alle mennesker er ifølge kristen tankegang født lige; men det er gået med os ligesom i George Orwells *The Animal Farm* (på dansk: *Kammerat Napoleon*), hvor dyrene nok tager magten på gården; men det varer ikke længe, før grisene overtager kommandoen over de andre dyr, for nok er alle lige; men nogle er mere lige end andre. Lighed er retfærdighed, Guds retfærdighed, men uligheden hersker alligevel på jorden. Det vil sige, at uretfærdigheden må være menneskers værk. Barmhjertighed er påkrævet for at udligne eller i hvert fald bøde på uretfærdigheden, at ikke alle mennesker er lige. Ved at give almisser, gaver, eller i det hele taget bevillinger, der skal bøde på uretfærdigheden i verden, arbejder vi med på Guds skaberværk, fordi vi på vor beskedne måde forsøger at udligne forskellene på rig og fattig.

Den tredje stoiske dyd er mod. I frimureriet siger vi forsigtighed. Det lyder næsten som det stik modsatte. Men mod er ikke at storme bevidstløst løs på fjenden med hovedet under armen, skydende på alt, hvad der rør sig. Mod er at yde det, som hører sig til i alle situationer her i livet. Faktisk skal du yde det, du kan. Mod er nemlig ikke dumdristighed, men det at turde gøre noget, når det er nødvendigt. I mange diskussioner om dyderne understreges det, at der ikke er noget krav om at gøre mere. Vi skal ikke ofre vores liv i krig bare for en medaljes skyld (og slet ikke vore soldaters liv, for at vi selv kan få en medalje). Mod er simpelthen at turde leve livet. Det betyder ikke, at vi bare skal dukke os, overhovedet ikke. Der kan komme situationer i ethvert menneskes liv, hvor du står over for en forpligtelse, som du ikke kan sige nej til, for

din ære kan være på spil. Og hvad er et menneske uden ære? Stoikeren ville uden tvivl svare: Intet!

Den fjerde og sidste kardinaldyd hos stoikerne – og hos frimurerne – er mådehold. Men hvad er mådehold egentlig? At man ikke kaster sig over maden ved bordet eller slås om den sidste hakkebøf på fadet? Grådighed er naturligvis højst upassende og fordømmes som en af de kirkelige dødssynder; men det er samtidig en af de synder, som er lettest at bekæmpe hos os selv – fordi mennesker i vort samfund i almindelighed ikke lider nød, men har råd til at vise mådehold. Men det er måske ikke helt det, der sigtes til med kardinaldyden mådehold. Læser man sig derimod ind i emnet, er det beslægtet med forklaringen på de andre dyder: Man skal leve og virke i livet med mådehold, det vil sige uden at stille sig selv frem. Mådehold er ingen banal form for afholdenhed; det er at holde det rette mål. Det betyder, at man ikke overreagerer, men afpasser sine svar efter situationen. Man kan sige: holder målet!

Konklusionen må være, at frimurere er stoikere – selv om de ikke selv nødvendigvis er bevidste om at være det.

Renæssancen

Frimureriets kardinaldyder er ikke opfundne i en kristen sammenhæng. Det står fast. Ej heller forbindes de i daglig tale med de øvrige tre dyder, som fremhæves af kirken, med tro, håb og kærlighed. Spørgsmålet handler derfor om vejen, kendskabet til kardinaldyderne tog, som udfriede dem fra den kristne sammenhæng. Spørgsmålet er vigtigt, fordi den kirkelige, religiøse omklamring kan forhindre, at man forstår den

Figur 13 Frimureriets mange bøger. Masonic World Wide.

egentlige mening med kardinaldyderne, idet disse ses som udtryk for et ”kristent” sindelag, mens de egentlig i deres stoiske, førkristelige, kontekst anses for almenmenneskelige og ikke afhængige af religiøse overbevisninger. Gennem historien har sådanne overbevisninger kunnet danne et filter, der har forhindret, at man kunne se

denne almene betydning af dyderne. Filtret har bevirket, at der bygges mure mellem mennesker på den ene side af skellet og dem på den anden side. Derfra når man hurtigt til en diskrimination af dem på den anden side, hvilket i virkeligheden er lige det modsatte af, hvad bekendelsen til de fire kardinaldyder tilsigter.

Den frimureriske anvendelse af kardinaldyderne er fælles for alle udgaver af frimureriet, om end selve brugen kan være meget forskellig. Den er ikke afhængig af en kristen anvendelse af dyderne, for der findes frimurerloger også uden for kristendommen, således muslimske loger og jødiske loger, ligesom der i frimurersystemet er plads til muslimske og jødiske loger, såvel som loger i lande og områder, der ikke hører til det, som Islam forstår som ”bogens folk” (muslimer, jøder og kristne).

Friedrich Schillers (1759-1805) ode til glæden, *An die Freude*, hvis første vers blev citeret i indledningen til denne lille afhandling om frimureriets idéhistorie, blev i sin oprindelige version skrevet i 1785 og dediceret til en ven, der var frimurer, rummer i essensen det, som man forstår som det europæiske ideal om menneskerettighederne. Digtet blev siden betragtet som en frimurerhymne, især da Beethoven satte musik dertil i sin 9. symfoni (1824) – man diskuterer stadig, om Beethoven var frimurer. Det ophøjedes med Beethovens tonesætning til den fælleseuropæiske hymne af Euro-

Figur 14 Schillers autograf til *“An die Freude”* 1785.
Wikimedia Commons.

parådet i 1972, og blev siden i 1985 af Europaparlamentet kåret til dets officielle hymne. Den i denne sammenhæng afgørende linje i digtet lyder: *Alle Menschen werden Brüder*, ”alle mennesker skal blive brødre”. Denne linje skal parres med det efterfølgende *Seid umschlungen, Millionen!* ”Vær omfavnet, I millioner”! Frimureren ser i disse linjer fundamentet for alt, hvad han står for. Der er i det frimureriske univers ikke plads til småligt nid og uvenskab.

Konklusionen er derfor, at de fire kardinaldyders plads i frimureriet ikke skyldes Ordenens kristne baggrund. Dyderne er stoiske, det vil sige en del af arven fra antikken. Så spørgsmålet er: Hvordan fik de den betydning, som de har haft i nyere tid?

Svaret er måske, at det ”lå i tiden”. I Europa dominerede den katolske kirke ikke bare det religiøse liv; men dens mål var at være bestemmende for den menneskelige tilværelse i alle dens faser. Med de nuancer, som naturligvis altid eksisterer, bestemte kirken alt eller forlangte i hvert fald at skulle bestemme alt. Der var ikke plads til alternative meninger herom. Alt, hvad et menneske skulle tænke på og stræbe imod, var Gud og det at opfylde Guds vilje.

Det fornemste udtryk for denne stræben mod Gud forelagde Dante Alighieri (1265-1321) i sit episke digt *Divina Commedia*, *Den Guddommelige Komædie*, som han, der stammede fra Firenze, men var drevet i landflygtighed af politiske årsager, gjorde færdig ganske kort tid før sin død. I digtet skildres Dantes, det vil sige et menneskes vandring fra den førkristne verden, *Limbo*, hvor oldtidens vise og retfærdige mennesker lever videre, gennem helvedes mange kredse, og videre gennem skærsilden og det jordiske paradys til det himmelske paradys, ja, hele vejen lige til Gud. Digtet er middelalderligt og vil blive misforstået, hvis man tror noget andet. Hele menneskets stræben er at blive forenet med Gud. Men oldtiden er ikke glemt. Dantes vejviser gennem helvede og skærsilden er den romerske digter Virgil (70-19 f.Kr.). Da han når enden for, hvor langt han kan komme som udøbt, afløses han af Beatrice, en fornem florentinsk kvinde, som Dante forelskede sig i som ung, men aldrig fik. Beatrice leder Dante gennem det jordiske paradys op til de højeste kredse i paradys, hvor den store middelalderlige kirkefyrste Bernard af Clairvaux fører ham gennem de sidste kredse frem til Gud selv.

Figur 15 Dante, *Divina Commedia*, *Helvede*.
Illustration af Botticelli, 1480-1890.
[Wikimedia Commons](#).

Men tiderne var ved at ændre sig. Det var derfor næsten ironisk, at sønnen til en ven af Dante, Francesco Petrarca (1304-1374), i hvis barndomshjem i byen Arezzo Dante kom, skulle blive den, der kom med et afgørende skub i retning mod forestillingen om det nye menneske, som voksede frem i begyndelsen af renæssancen. I Italien indledtes renæssancen så småt allerede

før midten af 1300-tallet, det vil sige før Den Sorte Død lagde Europa øde mellem 1347 og 1350. Petrarca er måske Italiens største digter nogensinde. Han var en højt anset pavelig embedsmand i en periode, hvor pavedømmet havde sit hovedsæde i Avignon i Sydfrankrig (1309-1377), og var tillige også et af de lærdeste mennesker i sin samtid og højt respekteret alle vegne. Under et besøg i Verona i 1344 fandt Petrarca i domkirkebibliotekets dybeste kældre en samling manuskripter, der indeholdt en af Ciceros vigtigste korrespondancer med vigtige romerske personligheder på Cæsars tid. Petrarca sørgede selv for udgivelsen af denne brevsamling, hvilket skabte en ny opmærksomhed omkring de romerske tænkere, der ganske vist aldrig havde været glemt, men i praksis var skubbet til siden. Cicero havde efterladt sig en række filosofiske småskrifter og bøger om retorik og moral. Den fornyede interesse for Cicero førte til en ny interesse for ham i en anderledes kontekst, hvor Ciceros morallære og filosofi fik lov at tale for sig selv uden den kirkelige omklamring. Nu kendte man jo manden selv og kunne læse hans skrifter netop på grundlag af dette nye, personlige bekendtskab.

Det var nok et held, for Cicero var ikke nogen dybsindig tænker. Man kan snarere sige, at han var en udmærket formidler af andres tanker; men netop af den grund var han vigtig, for enhver uddannet person kunne forstå, hvad han skrev og mente. Det krævede ikke nogen større indsigt, og man skulle ikke først læse ham i lyset af lange

Figur 16 Petrarca ca. 1370. Wikimedia Commons.

kirkelige kommentarer, som det ofte var tilfældet især med Aristoteles, som kirken havde taget til sig næsten som sin egen.

Cicero var stoiker, og hans skrifter var gennemsyrede af stoicisme. På den måde kom man i direkte kontakt med denne dominerende retning inden for antik filosofi og morallære uden først at skulle tilegne sig den kirkelige vejledning i, hvordan man skulle læse og forstå de antikke forfattere.

Konsekvenser af denne forbrødring mellem det middelalderlige menneske og dets antikke forfædre førte til det, man forstår som den humanistiske renæssance, og Petrarca og hans artsfæller betragtes i reglen som humanismens fædre. Resultatet har

Figur 17 Cicero: Middelalderligt manuskript til hans breve.
Wikimedia Commons.

været, at man gerne betragter renæssancen som den tid, i hvilken humanismen blev grundlagt, og hvor vejen frem mod de europæiske menneskeretsforestillinger tog sin begyndelse. Moderne danske beskrivelser af renæssancen som udarbejdet f.eks. af Rune Engelbreth Larsen (*Renæssancen og humanismens rødder*, 2006) og af Steffen Heiberg (*Nye Horisonter*, 2016), fokuserer i overvældende grad på denne side af renæssancen. Denne opfattelse af renæssancen er givetvis ikke ukorrekt, men næppe heller fyldestgørende. Der findes faktisk en hel anden side af renæssancen, som de færreste kender til – eller måske snarere har lyst til at kende til – en hel anderledes og ”vild”, det vil sige ukontrolleret renæssance, der gav plads til mystik, inklusive magi, kabbalistik, alkemi og astrologi, kort sagt alt hvad ”oplyste” mennesker i dag vil betragte som overtro (eller hævde, at det er udtryk for overtro).

Hermetismen og ægyptomanien

Stoicismens forestillinger om det nyttige menneske var nemme at inkorporere i den tidlige renæssances tankeverden, for stoicismen var så behagelig fri for religiøse konsekvenser. Egentlig er stoicismen nærmest totalt uberørt af religion. Lige gyldig om det er en muslim, en hindu, en jøde eller en kristen, så vil de alle kunne samles om idealet om det nyttige menneske. Enhver kan være et nyttigt menneske eller lære at blive det. Få mennesker vil stå frem og sige, at de ikke kunne skrive under på stoicismens fire kardinaldyder. Kort sagt, stoicismens idé om mennesket er universel. Der er ikke noget kirkeligt dogme, som denne filosofi er i opposition til.

Stoicismen er i den grad rettet mod det enkelte menneskes og dets personlige udvikling, at der ikke burde have været plads til de konflikter, som renæssancens syn på mennesket skabte og som blev mere og mere synlige som renæssancen skred frem, idet man samtidig må huske, at nok startede det hele i Italien, endda i den centrale del af landet med en helt overvældende centralisering af udviklingen samlet i og omkring Firenze; men man taler stadig om Danmark omkring 1500 som "middelalderligt" og om kunst og arkitektur fra denne periode som "middelalderlig". Herregården Spøttrup i Jylland blev bygget i løbet af 1400-tallet, men fik sit nuværende udseende i første halvdel af 1500-tallet. Spøttrup beskrives således gerne som Danmarks bedst bevarede middelalderborg, selv om vi faktisk befinder os et godt stykke nede i renæssancen. Men tanker og ideer, som vi normalt vil tilegne renæssancen, havde gjort sig bemærket både på godt og ondt, idet en konge som Kristian II nok må betragtes som en renæssancekonge, måske i sin hensynsløse selvoptagethed nærmest et dansk svar på Henrik VIII i England, der som sagt brød med den romersk-katolske kirke i 1534, ikke på grund af teologiske meningsforskelle, men fordi han ville skilles, hvilket kirken ikke tillod.

Den katolske kirke bestemte stadig nidkært omkring 1500, hvad mennesker skulle mene og tro på, som den havde gjort gennem det meste af middelalderen. Optrådte der personer eller bevægelser, der erklærede sig uenige med det, som paven i Rom prædikede, var pavekirkens mænd faret frem med bål og brand – om nødvendigt med veritable korstog mod kætterne som imod albigenserne (også kaldet katharerne) i Sydfrankrig i 1208. Der var ingen, der kunne være i tvivl om, hvad man risikerede, hvis man udtrykte sig i uoverensstemmelse med kirkens officielle holdninger. Så sent som 1415 blev rektor for universitetet i Prag, Johan Hus, brændt på bålet for kætterske

meninger. Der fulgte en langvarig krig mod hans tilhængere, hussitterne, som man i hans hjemland, Bøhmen, først fik kontrol med, da habsburgerne af Østrig tog magten i hussitternes kærneområde i Bøhmen. De eksisterer stadig som hernehutterne eller Brødremenigheden, i Danmark med deres centrum i Christiansfeld.

To hændelser fik betydning for de ændringer, som fulgte i løbet af de efterfølgende hundrede år. For det første opfandt Johannes Gutenberg (ca. 1400-1468) en bogtrykkermaskine, som førte til den største revolution for udbredelsen af viden, som menneskeheden nogensinde havde været vidne til. Fra ca. 1450 var trykkesmaskinen i fuld gang. Indtil da havde alting på skrift været i form af håndskrifter, og det var de færreste mennesker, der havde adgang til det skrevne ord. Med Gutenbergs nye maskine blev det uhyre nemt og uendelig meget billigere at

*Figur 18 Cicero: Middelalderligt manuskript til hans breve.
Wikimedia Commons.*

mangfoldiggøre skrifter, pamfletter, meninger, alt hvad der kunne trykkes, og eftertiden blev derfor vidne til en eksplosion af viden, som det i praksis blev umuligt at censurere. Det så man for alvor i 1517, hvor Martin Luther (1483-1546) slog sine berømte fem og halvfems teser mod afladshandelen op på kirkedøren i Wittenberg. Da han gjorde det, var de i trykt form, og de var udsendt både på latin og på tysk inden opslaget fandt sted. Udbredelsen heraf kunne ikke stoppes.

Den anden begivenhed, som var af en helt anderledes art, indtraf i 1453, da den osmanniske sultan Mehmet II erobrede Konstantinopel. Den osmanniske erobring var kulminationen på en længere kampagne, hvor osmannerne effektivt havde isoleret Konstantinopel fra omverdenen; men begivenheden fik næsten en apokalyptisk betydning for den vestlige del af Europa, som i de efterfølgende mere end to hundrede år var under konstant "belejring" af tyrkiske hære og flådeenheder.

En konsekvens heraf var, at der var en strøm af kristne flygtninge, der søgte væk fra de muslimske osmanner til områder, der stadig var kristne, og hvad mere var, de bragte betydelige dele af deres litterære skatte med sig. Således blev for første gang Platons samlede skrifter tilgængelige på græsk. Opgaven var ”kun” at få dem oversat til Vesteuropas lærde sprog, latin. Det er nærmest en selvfølge at fremhæve, at det var et projekt, som man kastede sig over ved det nye ”akademi” i Firenze, som i første omgang bestod af en række lærde, som Firences leder, Cosimo di Medici (1389-1464), havde samlet om sig, men siden udviklede sig til et lærdomssæde. De lærde, som havde fundet beskæftigelse ved Cosimos akademi under ledelse af den sprænglærde Marsilio Ficino (1433-1499) gik ufortrødent i gang med oversættelsen. Denne oversættelse forelå omkring 1470; men arbejdet hermed var blevet afbrudt, da Ficino blev pålagt af selveste Cosimo di Medici først at oversætte et nyfundet manuskript, *Corpus Hermeticum*, som han var kommet i besiddelse af, da det var blevet reddet ud af det byzantinske kaos efter Konstantinopels fald.

Corpus Hermeticum forefindes i en dansk oversættelse ved Søren Giversen (*Den ukendte Gud: Hermes-skrifterne i oversættelse, 1983*). Forfatteren til de hermetiske

Figur 19 Rafael: Skolen i Athen. Wikimedia Commons. På billedet repræsenteres Platon af Leonardo da Vinci og Aristoteles af Michelangelo

skrifter blev regnet for at være en mystisk figur med rødder i det gamle Ægypten, Hermes Trismegistos ("den trefold største Hermes"), som opfattedes som en forening af den græske guddom Hermes med den ægyptiske skrivergud Thoth. De hermetiske skrifers omfang er beskedent, og de er i filosofisk henseende ret betydningsløse. Ikke desto mindre fik de en helt enestående placering i renæssancens ideer om mennesket og dets opgaver, og oversættelsen af dem blev anledningen til den ægyptomani, besættelse af det gamle Ægypten, som greb Europa i senrenæssancen, og som varede ved langt ud over renæssancen og oplysningstiden og vel nærmest indtil nutiden.

Set i forhold til de to store antikke filosoffer, Platon og Aristoteles, der ses stående i centrum af Rafaels maleri af skolen i Athen, og som ikke mindst efter oversættelsen af Platons samlede skrifter står som fyrtårnene i forestillingen om den antikke verden og dens filosofi, virker denne besættelse af de forholdsvist tamme (for en moderne betragter) hermetiske skrifter nærmest absurd. Platon eller rettere traditionen om Platon havde imidlertid bragt ham i forbindelse med Ægypten, idet Platon ifølge traditionen så at sige havde gået i skole hos ægyptiske vismænd under sit ophold i Ægypten og hos dem havde hentet inspirationen til sin egen tankeverden. På billedet overrækker Mercurius Trismegistus (Hermes Trismegistos) Lovens tavler til Moses.

På den måde blev hermetismen opfattet som et værk, som var skabt af den vise ægypter, Hermes Trismegistos, den trefold største Hermes, som således repræsenterede den oprindelige udgave af Platons filosofi. Man omtalte derfor gerne den ægyptiske visdom som *prisca theologia*, det vil sige den første og derfor den ægte teologi, og da man reelt identificerede teologi med filosofi, betød det, at den oprindelige filosofi var ægyptisk.

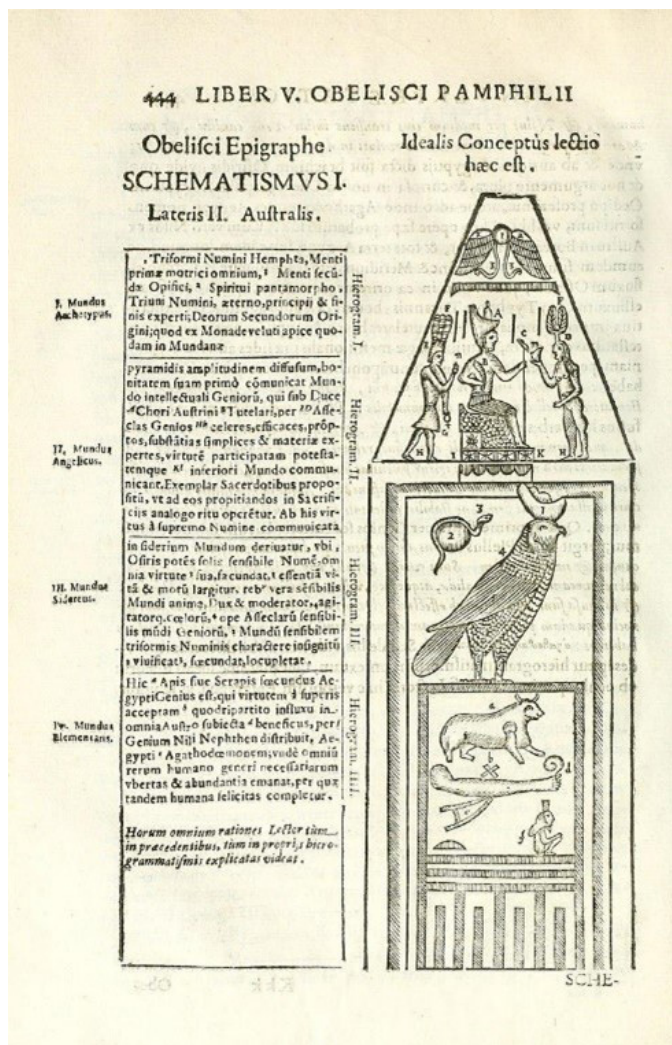

Figur 20 Marmormosaik i katedralen i Siena, 1488.
Wikimedia Commons.

Det skal naturligvis understreges, at man ikke kunne læse ét eneste ord på ægyptisk. Kendskabet til ægyptisk skrift – i praksis hieroglyfferne – var gået i glemmebogen i senantikken. Da den nye besættelse af Ægypten tog sin

Det skal naturligvis understreges, at man ikke kunne læse ét eneste ord på ægyptisk. Kendskabet til ægyptisk skrift – i praksis hieroglyfferne – var gået i glemmebogen i senantikken. Da den nye besættelse af Ægypten tog sin

indledning, varede det mere end trehundrede år, før forskere i begyndelsen af 1800-tallet fik brudt koden til hieroglyfferne, således at vi i tiden efter 1830 blev i stand til selv at sætte os ind i, hvad de gamle ægyptere faktisk havde at sige om sagen.

Figur 21 Renæssancens hieroglyffer. Fra Athanasius Kircher: *Obeliscus Pamphilius* (1660). Wikimedia Commons.

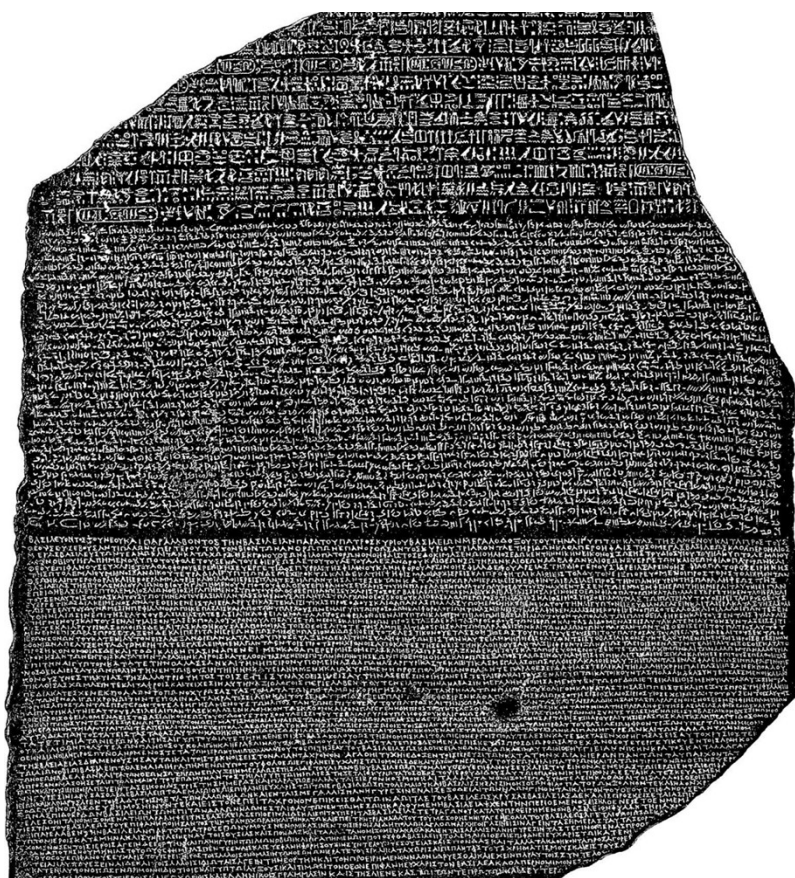
ægyptiske hieroglyftekst med en græsk oversættelse og påviste, at de i virkeligheden udgør en alfabetkrift – med alle mulige ”forsiringer” og ligaturer (dobbeltegn) – måtte man opgave de rebusagtige tolkninger af indskrifterne. Man drog dog aldrig de fulde konsekvenser heraf. Ægyptens mystik havde for længst sat sig varige spor i den europæiske forestillingsverden og levede ufortrødent videre.

Da ingen kunne læse hieroglyfferne før omkring 1840 – Champollions første, posthumt udgivne ægyptiske grammatik udkom i 1838 – havde man søgt indsigt i ægyptisk tankegang hos græske og romerske forfattere fra antikken, ikke mindst Plutarch

Det generede ikke renæssancens lærde. Hieroglyfferne er tilsyneladende en billedskrift og blev opfattet således under renæssancen. Man kan på den måde se, mente man, hvad de enkelte tegn betyder. En ugle er en ugle, en mand en mand osv. Man mente derfor, at det var en billedskrift, en form for et rebusystem, hvor meningen kommer frem, når man sætter de enkelte billeder sammen i sætninger. På den måde kunne man indlæse alskens visdom i de ægyptiske hieroglyfndskrifter og derved tage dem til indtægt for al verdens visdom og mystik. Først da franskmændene Jean-François Champollion (1790-1832) i 1824 fremlagde sin fortolkning af hieroglyfferne baseret på Rosetteste- nens flersprogede udgave af den

(45-120 eft. Kr.), og havde mere eller mindre taget oplysningerne hos ham om ægyptisk visdom og religion for gode varer. Problemet er bare, at hverken Plutarch eller andre antikke forfattere kunne læse ægyptisk, så de gengav egentlig kun, hvad andre fortalte dem. Det blev Ægyptens mysterier naturligvis ikke mindre interessante af!

Denne side af arven fra Ægypten har haft som konsekvens, at ægyptomanien uhindret vandt frem inden for frimureriet. Den eksisterer i bedste velgående den dag i dag, hvilket nogle fantastiske frimurerbygninger vidner om ikke mindst i Belgien. Ligeledes eksisterer logen eller riten Memphis-Misraïm stadig.

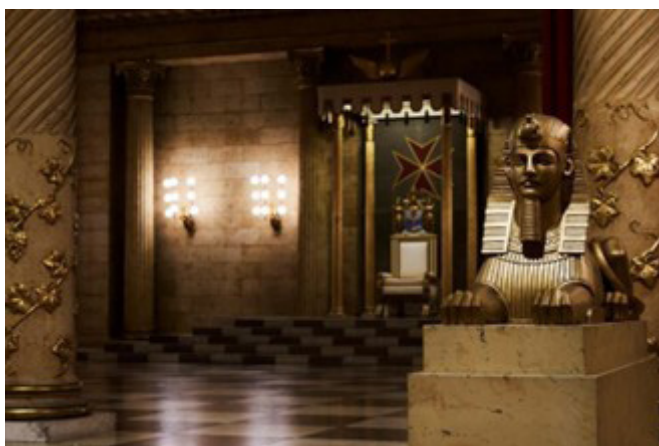

Figur 22 Rosettestenen vejen til hieroglyffernes tydning. Øverste felt hieroglyfteksten. Derefter i midterfeltet den samme tekst i ægyptisk kursivskrift (demotisk skrift), og nederst teksten i græsk oversættelse. Fra Reddit

Denne påvirkning ville i og for sig være uskadelig, hvis det ikke var fordi den givetvis er kommet til at skygge for, hvad formålet egentlig er med frimureriet. Men det er på godt og ondt en vigtig del af frimureriets idéhistorie, som imidlertid i Den Danske Frimurerorden spiller en temmelig underordnet rolle. Dansk frimureri tog i 1800-tallet del i en intellektuel udvikling, som gav Ordenen et andet fokus, da det svenske sy-

stem indførtes i Danmark i 1852. Det svenske system forelå færdigudviklet omkring 1800, og er i dag det dominerende frimurersystem i Skandinavien.

Den negative konsekvens af ægyptomanien er nok, at den fastholdt frimureriet i en mystisk ramme, som både er tiltrækkende og frastødende på samme tid. Det mystiske, det ukendte, tiltrækker enhver uanset bevæggrundene; men mystikken kan aldrig være det centrale i frimureriet, og den er ikke en integreret del af læren bag frimureriet. På den måde kommer besættelsen af Ægypten til at virke som en magnet

Figur 23 Fra Den Danske Frimurerordens stamhus på Blegdamsvej i København: Festsalen.

for den, der orienterer sig mod det ukendte og mystiske.

Denne tiltrækningskraft så man ikke mindst under oplysningstiden, der som sagt var alt andet end ”oplyst”. Det fornemste udtryk fra den periode for ægyptomanien er uden tvivl Wolfgang Amadeus Mozarts (1756-

1791) og Emanuel Schikaneders (1751-1812) opera *Tryllefløjten* fra 1791, som et hundrede procent er en frimureropera: En frimurer har ingen problemer med at identificere hver eneste del af operaen som frimurerisk. Både Mozart og Schikaneder var frimurere. Operaen illustrerer fra ende til anden den frimureriske besættelse af det ukendte og mystiske, men sætter det ind i en pædagogisk ramme ved at angive den vej, som den søgende skal gennemløbe for at blive indladt i visdommens tempel, som det udtrykkes.

På den måde kan frimureriets henvisning til det mystiske opfattes som en positiv del af frimurerens opdra-

Figur 24 Den store sal i logen ”Les Amis Philanthropes”, Bruxelles. Wikimedia Commons.

gelse. Men mystikken kan så sandelig også misbruges eller virke forstyrrende, for som det allerede er fremhævet, er mystikken aldrig et mål i sig selv, men som Mozart og Schikaneder udtrykker det i deres opera, så er mystikken et middel således, at helten i operaen kan trænge frem til målet, blive inviteret indenfor i visdommens kredse. Men man må samtidigt spørge sig, om det i virkeligheden er den stræben, som man ser komme til udtryk i de store ægyptiske haller (eller ”templer”) i fremmede frimurerlo-ger som *Les Amis Philantropes*:

Eller i denne vingede skarabæ fra samme bygningsværk:

Figur 25 Detalje fra den store sal i logen "Les Amis Philantropes" i Bruxelles.

Hele denne ægyptiske opsætning siger – uanset hvor prægtig den end tager sig ud – først og fremmest, at frimureriet skal opfattes som en fortsættelse af den ægyptiske filosofiske tradition. Den forankrer frimureriet i en mystisk fortid, som i virkeligheden aldrig har eksisteret undtagen i senere tiders spekulationer om, hvad der foregik i det gamle Ægypten.

Men vi er her i virkeligheden inde på et emne, som aldrig er blevet behandlet til bunds i den vesterlandske tradition, og som vedrører forholdet mellem oplevelse og tænkning. Den fremtidige frimurer overvældes let af sine synsindtryk af den ”ægyptiske” sammenhæng; men er det meningen med frimureriet? Skal frimurere være ”ægyptomaniker”, besat af det gamle Ægypten, for det er jo det, som disse synsindtryk indbyder til? Eftersom dette billede af det gamle Ægypten skabtes af antikke forfattere med meget lidt kendskab til det historiske Ægypten, må man vel sige, at den uhæmmede ægyptomani let fører en frimurer på afveje, og samtidig opfordrer andre til at betragte frimurerne som verdensfjerne mystikere uden relevans for det moderne samfund.

En anden vej: Mennesket i fokus

Diskussionen om hermetismens indflydelse fra slutningen af 1400-tallet slutter imidlertid ikke med den åbenlyse besættelse af Ægypten. Bevæger vi os hundrede år frem, vil man se, hvorledes hermetismen i sine mange bestanddele har fået en nærmest dominerende indflydelse på ikke bare de lærdes, men i det hele taget oplyste menneskers tankegang.

I det sidste skuespil, som William Shakespeare (1564-1616) selv gjorde færdig uden hjælp, *Stormen (The Tempest)* fra 1611, afslutter den unge pige i dramaet, Miranda, sin del i skuespillet med den følgende replik:

Figur 27 Miranda. Maleri af J.W. Waterhouse. Wikimedia Commons..

O, wonder!
How many goodly creatures are there
here!
How beautiful mankind is! O brave new world,
That has such people in't!

I Niels Brunses moderne oversættelse:
Åh. Hvilket under!
Så mange smukke skabninger her er!
Hvor er dog menneskeslægten skøn!
Åh, fagre nye verden, hvor der bor
Sådanne folk.

Når vi taler om renæssancen, er der vel ikke nogen større forfatter end Shakespeare, som genspejler ånden i perioden i en lang række af skuespil, som aldrig synes at blive forældede. Man kan tilføje, at det med de skønne personer, som verden er fuld af, er så som så i hans dramaer, som jo også giver plads til skurkenes skurk, Jago, i Othello, som hidser sin herre op mod dennes frue, således at den stakkels Othello helt ude af sig selv til sidst dræber hende. Alligevel taler Shakespeare om den fagre nye verden, selvom oversættelsen måske ikke er den mest dækkende. Egentlig betyder *brave new*

world den ”tapre nye verden”, en verden, der er præget af mod og eventyrlyst; men det er ikke hovedsagen her.

Mere interessant er det, at Shakespeare lader sin unge heltinde bære navnet Miranda. Navnet eksisterede ikke før, Shakespeare anvendte det i Stormen. Han opfandt simpelthen navnet. Men hvor fik han inspirationen fra? Navnet er hentet fra latin og betyder ”beundringsværdig”; men hvorfor lige netop det navn? Miranda er en sød pige, men hvorfor er hun specielt beundringsværdig?

Svaret ligger ikke i tydingen af navnet, men i det, hun siger. Det udsagn, eller essensen af det, kan spores langt tilbage i tid før Shakespeare. Vender vi os derfor igen til de hermetiske skrifter, som kom til vesten efter Konstantinopels fald i 1453, så fandtes der allerede før oversættelsen heraf til latin enkelte småskrifter af ”Hermes Trismegistos”, således afhandlingen Asklepios, hvor Hermes Trismegistos betror Asklepios sin viden om mennesket. I den sjette paragraf indledes der med følgende:

Propter haec, o Asclepi, magnum miraculum est homo, animal adorandum atque honorandum.

I Søren Giversens oversættelse:

Derfor Asklepios, er mennesket et stort under: et levende væsen, der bør æres og agtes.

Denne udtalelse om mennesket har sine rødder hos kirkefaderen Augustin (354-430). Den er derfor i sin hermetiske kontekst ikke særlig revolutionerende. Men en ung italiener, Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494), tog den op i indledningen til sin egen traktat *Oratio de hominis dignitate*, ”En tale om menneskets værdighed”, der blev skrevet i 1486, men først udgivet efter Picos tidlige død. Pico, der var ven med den florentinske munk Savonarola, blev forgivet med arsenik. Savonarola blev et par år efter Picos død brændt på bålet. Picos *Oratio* var tænkt som et følgeskrift til hans ni hundrede teser – Luther var ikke den første, ej heller den sidste, der benyttede

Figur 28 Giovanni Pico della Mirandola. Wikimedia Commons.

sig af dette medium. Picos teser sigtede mod at forene alle religioner som udtryk for en fælles menneskelig stræben mod Gud – de blev naturligvis bandlyst af kirken. Skriftet indledes således:

Højtærede fædre! Jeg har læst i arabiske skrifter, at saraceneren Abdala på et spørgsmål om hvad han anså for at være det beundringsværdigste på denne verdens scene, skal have svaret at der ikke forekom ham noget mere beundringsværdigt end mennesket. I overensstemmelse med denne opfattelse er det kendte diktum af Hermes Trismegistos: ”Et stort under, Asklepios, er mennesket” (*Magnum, o Asclepi, miraculum est homo*).

(Oversat af Jørgen Juul Nielsen, *Giovanni Pico della Mirandola, Om menneskets værdighed*, 1989)

Pico citerer ordret Hermesakten *Asklepios*, som er nævnt ovenfor, og afslører derved, hvad der inspirerede ham til at skrive sine i øvrigt kort efter bandlyste teser. Den historie behøver vi ikke følge op på; men sammenhængen til Mirandas udsagn om mennesket i Stormen er nem at følge. Miranda, et navn Shakespeare jo fandt på, er på italiensk hunkønsformen til Mirando(la), Picos hjemstavn – Pico var faktisk greve af Mirandola. Miranda er så at sige Pico della Mirandola i forklædning og udtrykker i den sammenhæng et syn på mennesket, som hun deler med Pico og gennem ham med Hermes Trismegistos – og Augustin. Ved at vælge navnet Miranda siger Shakespeare faktisk helt tydeligt, at han aldeles udmærket kender Picos Oratio, og understreger derved, hvor vigtig den opfattelse af mennesket i verden er, som Pico inspireret af Hermes Trismegistos giver udtryk for, og som kan kaldes det centrale i renæssancens forestilling om mennesket.

Pico var ikke en traditionel, sprænglærd renæssancehumanist som f.eks. Erasmus af Rotterdam (1466-1536). Man må tværtimod indrømme, at han nærmest var det stik modsatte, selv om han i forhold til sin unge alder bestemt ikke var ulærd. Erasmus var katolik og forblev katolik til sin død, mens Pico nok officielt var katolik, men bestemt ikke en ortodoks en af slagsen. Pico havde andre interesser. Således regnes han for grundlæggeren af den kristne kabbala og derfor for en del af renæssancens ”vilde” filosofi, der bestemt ikke var begrænset til de ”rene” humanistiske ideer, som Erasmus stod som eksponent for. Men når Pico forklædt som Miranda dukker op i

Shakespeares Stormen, er det et vidnesbyrd om, at renæssancen var meget mere end humanismens tidsalder.

Hvis man så spørger om, hvordan i alverden Shakespeare var kommet i forbindelse med Picos *Oratio*, specielt da det må betvivles, at Shakespeare var en ørn til latin, så havde 1500-tallet været en periode med en til tider intens forbindelse mellem italienske og engelske lærde. Allerede i de sidste år af 1400-tallet havde engelske lærde besøgt Ficino i Firenze, og forbindelserne var fortsat igennem hele det efterfølgende århundrede, selv om de kendteste deltagere i denne proces ikke var de senere kendte engelske renæssancefilosoffer som Francis Bacon (1561-1626). Men den lærde verden var præget af en internationalisme, som den katolske kirke på den ene side ikke modsatte sig og på den anden side stod magtesløs overfor.

Betydningen af disse forbindelser er, at Italien faktisk blev et slags spejl, i hvilket englænderne genkendte deres eget samfund, og mødet med Italien blev kun forstærket, da Giordano Bruno (1548-1600) fra 1583 til 1585 opholdt sig i England – det gik ikke stille af, for Bruno spildte ikke tiden med ingenting, men var i konstant diskussion, hvis ikke strid med repræsentanter for den humanistiske renæssance, legemliggjort af de lærde ved Oxford Universitetet, med hvem Bruno var involveret i en seriøs batalje under sit engelske ophold. Man har spekuleret meget på, om Shakespeare har mødt Bruno i London og fra ham har hørt om Pico. Det kan aldrig blive andet end spekulationer, selv om citatet fra Picos *Oratio* og navnet på den, der formulerer det i Shakespeares drama, Miranda, klart spiller på Picos navn. Bruno endte sine dage på bålet i Rom i 1600, endnu et af den katolske kirkes mange ofre i denne periode.

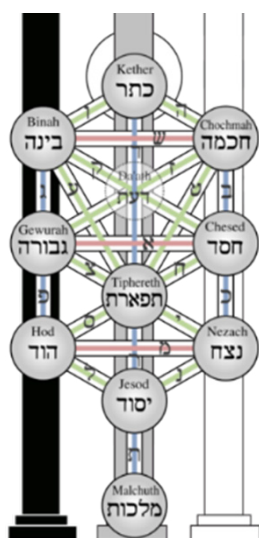
Figur 30 Giordano Bruno.
Moderne tegning efter træsnit fra
1578. Wikimedia Commons.

Man har ofte regnet Shakespeare for at have været frimurer. Shakespeare døde i 1616, så helt umuligt er det ikke, eftersom Schaws førømtalte statutter for logen i Kilwinning fra 1599 blev udformet, mens Shakespeare var på sit højeste. Der var åbenbart noget i gang i Skotland, og fra 1603 var den skotske kong Jakob VI tilmed også konge af England. For Shakespeare betød det en forfremmelse, da hans skuespillerselskab gik fra at blive kaldt "Hr. Kammerherrens mænd" til at hedde "kongens mænd". Alligevel er det nok noget af en

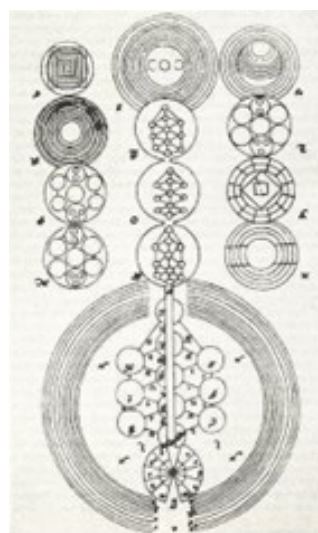
misforståelse at betragte Shakespeare som frimurer. Der er intet, der tyder på, at der var loger i England så tidligt som i hans levetid. Derimod fremhæves det af forfattere med indsigt i tidens måde at tænke på, at Shakespeare faktisk genspejler renæssancens vilde filosofi i alle dens mange facetter. Det vil sige, at de opfattelser, som man har opfattet som frimureriske, i denne periode i virkeligheden er udtryk for, hvorledes renæssancemennesket tænkte og opfattede verden.

På den måde er Shakespeares skuespil ikke i sig selv frimureriske, men de udgør en indgangsportal til renæssancens verdensopfattelse. Det var en tidsalder, hvor man ikke blot uddannede sig i den klassiske filosofi, som lærde som Petrarca bogstaveligt talt havde gravet frem af glemslen, og arbejdede videre med den filosofi; men det var en periode, hvor mystik og det, som vi i dag kalder pseudovidenskab i allerhøjeste grad var på dagsordenen.

Det blev allerede nævnt, at Pico della Mirandola skulle være skaberen af den kristne kabbala. Normalt forbinder man kabbala med jødisk mysticisme, hvor der er tale om en slags talmagi, som er baseret på hebraiske bogstavers talværdier, hvor man kan læse sig ind i verdens mysterier og forudse, hvad der er undervejs i fremtiden. Derved glemmer man ofte, at kabbalaen udviklede sig i en kristen kontekst i løbet

Figur 31 Kristen kabbala som hos Christian Knorr von Rosenroth: (1636-1689): *Kabbala Denudata*. Wikimedia Commons.

Figur 32 Det kabbalistske Livets træ. Jødisk kabbala. Wikimedia Commons.

af renæssancen til at blive et filosofisk – eller i hvert fald et pseudofilosofisk – system, hvor udgangspunktet er forestillingen om livets træ, blandet med forestillingen om kundskabens træ. På den måde skabte kabbalisterne, dyrkerne af kabbalaen, et

diagram af et træ, der illustrerede det enkelte menneskes udvikling frem mod det højeste. Sidefænomenerne til denne del af renæssancens tænkning om mennesket og den verden, mennesket er placeret i, indeholder først og fremmest emnerne alkemi, astrologi, og magi. Alkemia er allerede omtalt som Isaac Newtons hovedinteresse. Egentlig koncentrerede man sig ikke så meget om at kunne opfinde en måde til at lave guld, således som alkemia oftest er blevet fremstillet af dens kritikere, men om at finde ”de vises sten”, som i virkeligheden ikke betragtedes som en sten, men en væske. Astrologien havde rødder tilbage i Den Nære Orient i oldtiden, især i Mesopotamien, hvor man fra tidernes morgen havde lærebøger i astrologi.

Nytteværdien af alkemi såvel som astrologi set med moderne øje, er kravet om nøjagtighed. Noterede man ikke nøjagtigt, hvorledes man havde eksperimenteret for at fremstille de vises sten, ville andre jo bare gentage forsøget til ingen verdens nytte. Og på samme måde forholder det sig med astrologien. Præcise astrologiske forudsigelser om fremtiden baserer sig på stjernernes og planeternes indbyrdes placering; men for at forudsigelserne kunne være nøjagtige, måtte observationerne af disse himmellegemers placeringer og bevægelser være pinligt nøjagtige. De moderne videnskabelige discipliner kemi og astronomi repræsenterer derfor videreudviklinger af disse ”renæssancevidenskaber”, hvor den okkulte del er blevet udskilt og kastet væk; men glemmer vi for en stund den moderne videnskab, så ser man både alkemia og astrologien trives på bedste måde som en del af det, vi gerne kalder almindelige menneskers verdensopfattelse.

Med magien forholder det sig på samme måde, selvom det ikke er helt så ligetil at afgøre, i hvilket omfang den har overlevet sin mystiske oprindelse og er blevet transformeret i moderne tankegang. Men magien ”sælger” stadig, hvilket man kan forvise sig om ved at betragte det output, der kommer fra filmstudierne, ikke mindst i Hollywood. Men for at tage vores kronvidne fra før, Shakespeare, så vrir det hos Shakespeare med alle mulige fænomener, der knytter sig til den magiske verden. Der findes kristen kabbala i *Købmanden i Venezia*, troen på trolde og hekse i f.eks. *Macbeth*, og et genfærd optræder i *Hamlet* som den, der sætter hele handlingen i gang. I de to eventyrspil *En skærsommernatsdrøm* og *Stormen* myldrer det med sådanne væsner, og hovedpersonen i *Stormen* er selv en magiker, der så at sige kan befale over naturen og få den til at forme sig efter sin vilje.

The Tragicall Histoy of the Life and Death of Doctor Faustus,

With new Additions,

Written by Ch. Mar.

Figur 33 Museum of Freemasonry.
<https://museumfreemasonry.co.uk/stories/andersons-constitutions>

Der er intet, der tyder på, at disse fænomener blev opfattet som overtro af tilskuerne, der besøgte Shakespeares teater *The Globe* i London omkring 1600. Eller måske var det bare således, at de ikke skelnede mellem tro og overtro. Ellers var de nok blevet trætte af ham. Det skete aldrig. Han blev efter sin død egentlig bare mere og mere populær, som årene gik. Og for lige at understrege tidens tanker om tilværelsens mørke sider skal Shakespeares kollega Christopher Marlowes (1564-1593) skuespil om Dr. Faustus kort omtales. Legenden om den store videnskabsmand, der lader sig friste af djævelen, er et gennemgående motiv i europæisk litteratur og musik siden renæssancen, idet Goethes store episke digt Faust udfolder motivet i en sådan grad, at det

hører til de udødelige klassikere, som man bør have læst i hvert fald en gang i sit liv. I legenden om dr. Faustus sælger videnskabsmanden sin sjæl for at få adgang til den skjulte viden, som er normale mennesker forundt, og han gør det til ingen anden end den store frister, Mefistoteles.

Det er nok uvant at forestille sig alle disse ”vilde” forestillinger som en del af frimureriets idégrundlag. Imidlertid viser Shakespeares eksempel, at det faktisk var en integreret del af, hvordan renæssancemennesket så på tilværelsen. Det vil sige, at i det århundrede, hvor det tidligste frimureri formedes, og hvor grundlæggende forestillinger i frimureriet lagdes fast, var magi og andre esoteriske ”videnskaber” en fast bestanddel af synet på verden hos datidens mennesker. Benægter vi det, har vi faktisk undsagt os muligheden for at komme ind på livet af disse tidlige frimurere.

Oplysningstiden: Fornuftens tidsalder?

Da storlogen i London blev til i 1717, fulgte der en konsolideringsperiode, hvor reglerne for frimureri skulle stadfæstes. Den amerikanske historiker Margaret C. Jakob har understreget vigtigheden af, at Ordenen med det samme koncentrerede sig om at få formalia på plads. Ikke blot skabte man en husorden, det vil sige opstillede de interne rammer for det frimureriske liv; men man etablerede de facto en regering for frimu-

rerordenen, en embedsmandskreds, som styrede Ordenen og som havde myndighed til at udelukke enhver af Ordenen, som ikke fulgte de vedtagne regler.

Der er meget, der taler for, at hun har ret. Man kan nævne som en parallel, at det var lige netop denne evne til at formulere til tider skarpe regler for medlemskab, der efter alt at dømme var en af hovedårsagerne til, at kristendommen sejrede i konkurrence med en lang række lignende ”mystiske” religiøse bevægelser i antikkens Rom, f.eks. Mithradyrkelsen, Isisreligionen og Jupiter Dolichenusmysterierne. Kristendommen organiserede sig tidligt med et hierarki af embedsmænd, med biskopperne øverst, præsterne i forskellige funktioner hierarkisk indplaceret under biskopperne og det læge folk derunder; men alle havde været gennem indvielsesriter hver i overensstemmelse med sit niveau.

Samme gjaldt for frimurerordenen. For at blive frimurer måtte ansøgeren godkendes af anerkendte frimurere og kunne først optages efter en afstemning i logen. Optagelsen fandt sted ved et særligt optagelsesritual. Ritualen har altid været hemmeligt; men man kan dog danne sig et indtryk af nogle af dets bestanddele fra illustrationer ikke mindst fra 1700-tallet (hvor man – det må indrømmes – åbenbart ofte ikke havde helt de samme krav til hemmeligholdelse, som gælder i dag).

*Figur 34 Indvielsen til Frimurer. i Paris, 1745.
Wikimedia Commons.*

Først derefter kunne en ansøger træde ind i Ordenen og begynde sin oplæring i det at være frimurer, det vil sige være et menneske, der lever efter de dyder eller idealer, som er ryggraden i frimureriet, og som allerede er drøftet tidligere.

Perioden, i hvilken frimureriet opstod og fik sin udformning og indhold, var vidne til fremkomsten af utallige tilsvarende organisationer, hvoraf nogle allerede har været nævnt. Og ligesom med den tidlige kristendom i forhold til andre samtidige religioner var det måske i 1600-tallet ikke så meget indholdet, der skilte frimureriet ud i forhold til tilsvarende bevægelser som rosenkreutzerne, ikke engang graden af mysticisme i henholdsvis frimureriet og hos rosenkreutzerne, hvilket den efterfølgende drøftelse

Figur 35 T. Schweighart, *Speculum sophericum Rhodostauroticum* (1604).
Wikimedia Commons.

af indholdet i James Andersons *The Constitutions of the Free-Masons* fra 1723 vil vise.

Den tabte drømmeverden: Rosenkreutzerne

Rosencreutzerne: I dag eksisterer der, hvis man f.eks. slår efter i on-line leksikonet Wikipedia henimod en snes rosenkreutziske selskaber. Det ældst kendte af dem er fra 1750erne, *Orden des Gold- und Rosenkreutz*, der ikke er aktivt længere. Det blev betegnende nok grundlagt af en frimurer – et indtil nutiden ikke helt ukendt eksempel på sværmeriet for okkulte bevægelser i dele af frimureriet. På det tidspunkt var der gået mere end et århundrede siden, man sidst havde hørt en lyd fra tidligere rosenkreutzerne. Det i skrivende stund yngste rosenkreutziske selskab skulle være *Rosicrucian Society Order of the Hermetic Gold and Rose*, der er grundlagt i 2022.

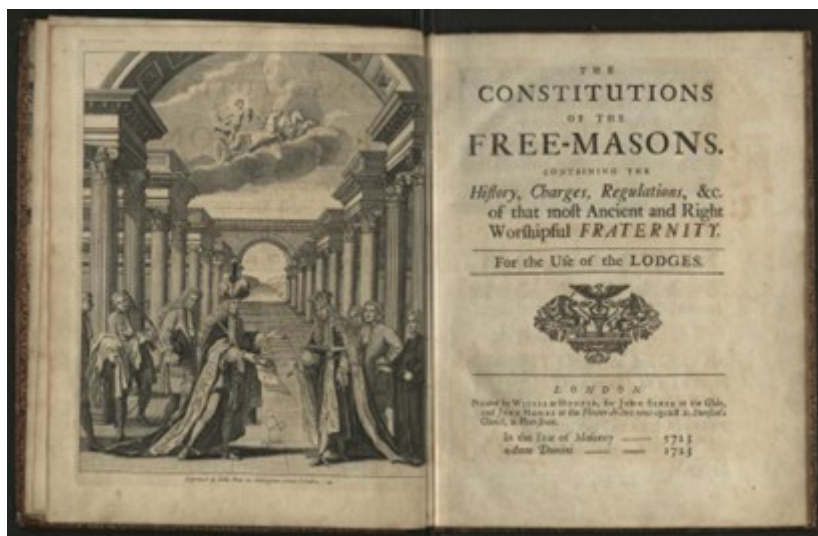
Et andet rosenkreutzisk selskab fra den nyeste tid, *Sodalitas Rosae + Crucis & Solis Alata* præsenterer sig bl.a. således:

Sodalitas Rosae + Crucis & Solis Alata er en magisk, mystisk og alkemistisk Orden, der kom til verden i efteråret 2002 e.Kr. og slog portene op ved forårsjævnedøgn i 2003 e.Kr. Det er vores hensigt at samle nogle af de esoteriske strømninger og bevægelser inden for den vestlige hermetiske tradition under det tegn for det rosenkreutziske ideal, som er fastsat i *Fama og Confessio* [to af de oprindelige rosenkreutziske traktater fra begyndelsen af 1600-tallet]: Et broderskab, der arbejder i hemmelighed og fokuserer på den indre udvikling hos sine medlemmer, hvorved de kan influere den store verden, men uden nogen interesse i økonomisk gevinst.

Man kan sige, at organisationer som de moderne rosenkreutzere bygger på den esoteriske tradition i europæisk tankegang siden renæssancen, og derved i høj grad på udformningen og indholdet af det europæiske frimureri. Men der er så sandelig også vigtige forskelle, som i virkeligheden er resultatet af en besindelse indenfor frimureriet, som kan knyttes til oplysningstiden forstået som en tid for intellektuel opklaring. Men hvordan så det egentlig ud, da den første storloge skulle definere sit ståsted?

James Anderson

James Anderson (ca. 1678/80-1739) var en presbyteriansk præst, der virkede det meste af sit liv i London. Det er begrænset, hvad vi har af kilder til ham, og vi aner ikke, hvordan han så ud – de forskellige portrætter, der hævdes at forestille ham, er væsentlig senere og af andre personer med det i Skotland ikke helt ukendte navn James Anderson. Han opnåede aldrig de højeste embeder inden for Ordenen, men var snarere en arbejdshest for den, og fik siden anerkendelse som de facto forfatter til den historiske indledning til *The Constitutions of the Free-Masons. Containing the History, Charges, Regulations, &c. of the*

Figur 36 Museum of Freemasonry. <https://museumfreemasonry.org.uk/stories/andersons-constitutions>.

most Ancient and Right Worshipful Fraternity, hvis første udgave udkom i London i 1723. Anderson nåede at udgive en anden udgave heraf i 1738, året inden sin død.

Den første del af *The Constitutions* består af en længere historisk oversigt over frimureriets historie, hvor vi starter med Adam:

Adam, vores første forfader, skabt i Guds billede, universets store arkitekt, må have haft de frie videnskaber, især geometri, skrevet på sit hjerte, for lige siden (synde-) faldet finder vi principperne herfor i hjerterne hos hans efterkommere, og som tiden er skredet frem, er de blevet trukket frem som en passende metode for en tese ved at observere lovene for proportioner, der er hentet i mekanismen ...

Denne kærlighed til geometrien levede videre hos Adams efterkommere for:

Der er ingen tvivl om, at Adam lærte sine sønner geometri ...

Og sådan fortsætter det fra generation til generation. Adams efterkommere er alle mestre i videnskaberne, og fra dem spredtes kendskabet hertil til resten af verden:

Og uden for enhver tvivl så bragtes den Kongelige Kunst ned til Ægypten af Kams anden søn, Mitzraim, ca. seks år efter forvirringen i Babel, og 160 år efter (synd-)floden.

Ægyptens store mindesmærker, og ikke mindst pyramiderne, er derfor resultatet af denne overførsel af kendskabet til den kongelige kunst (det vil sige geometrien og dermed bygningskunsten).

Andersons fortælling om fortiden fortsætter frem til Salomos tempel og videre til antikken, hvor kejser Augustus var stormester for den romerske loge. Anderson fortsætter derfra helt til sin egen tid, med et særligt udblik til den skotske historie. Anderson koncentrerer sig hele tiden om arkitektens historie, og taler om arkitekter og frimurere længe inden, en storloge kom til. Således er det betegnende, at han med sikkerhed mener, at kong Charles II (1630-85, konge af Skotland fra 1649 og af England fra 1660), sønnen til den henrettede Charles I (død 1649) var frimurer – så meget for forestillingen om, at frimureriet daterer sig fra storlogens grundlæggelse! For Anderson er frimurerordenen det, der binder verdenshistorien sammen fra skabelsen til storlogens grundlæggelse. Anderson taler derfor om det evige frimureri og ikke om en i virkeligheden tilfældig dato i dets historie.

Begejstringen for geometrien og for naturvidenskaberne i det hele taget bygger naturligvis ikke mindst på traditionen fra Newton. Når man læser denne historiske oversigt, så står det intet om magi og de andre renæssancevidenskaber. Der er helt klart tale om en fortrængning heraf. Man kan sige, at oplysningstidens gryende nye videnskabelige verdensbillede på den måde kom til at sætte barrierer for inkorporeringen af renæssancens vilde filosofi i frimureriet. Og derfra var det meningen, at mennesket skulle udvikle sig til et logisk og velfunderet væsen, der kunne tage hånd om sin egen skæbne. Men således skulle det ikke være. Det blev allerede omtalt tidligere, hvorledes Newton selv brugte mere tid på alkemistiske eksperimenter end på sine geometriske beregninger af universets sammenhænge. Vi så også, hvorledes esoterisk orienterede frimurerordener opstod i løbet af 1700-tallet med afsæt i ægyptomanien og hermetismen. I virkeligheden står vi over for et emne, som ikke synes at påkalde sig historikernes, og især idéhistorikernes opmærksomhed.

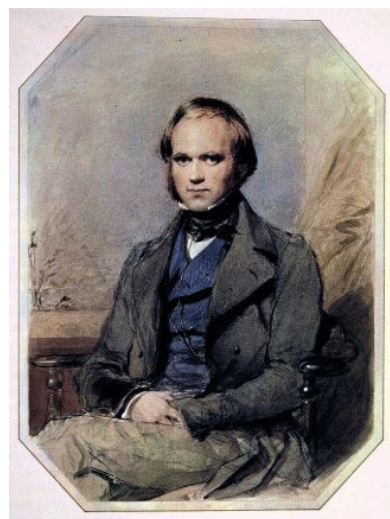
Man kan også sige det på den måde, at det dominerende menneskesyn i den vestlige verden har handlet om menneskets stadige forædling. Mennesket blev visere og visere, som tiden gik, og har hele tiden været i stand til at kaste overflødige ulogiske og uvidenskabelige antagelser fra sig. Den Store Franske Encyklopædi fra midten af 1700-tallet skulle være højdepunktet i denne udvikling, inden den nyeste tids ikke mindst af Immanuel Kants (1724-1804) erkendelsesfilosofi inspirerede historisk-kritiske tankegang tog over og sublimerede det europæiske menneskes måde at tænke og reagere på.

Imidlertid viser fremkomsten af de ægyptiserende loger i 1700-tallet, der blev fortsat i 1800-tallet, og i virkeligheden indtil nutiden, at denne forestilling om det europæiske menneskes "forædling" er udtryk for et europæisk selvbedrag. Allerede frimureriet i 1700-tallet var nødt til at reagere herpå, og det kunne man gøre på flere måder. Det mest absolutte modtræk ville være simpelthen at forbyde den mystiske side af frimureriet. Dernæst kommer inkorporeringen af modpartens ideologi, eller det man kan bruge af den, i sin egen lære. Endelig kan man underkaste sig "tidens ånd", det vil sige, acceptere hvad modparten står for. Det sidste er måske, hvad de "ægyptiske" loger i virkeligheden repræsenterer.

Det enkleste ville være at følge inspirationen fra rationalismens forestilling om en verden uden et højeste væsen. Det var en umulighed de steder, hvor kirken havde sin

største indflydelse, og her var, overraskende nok, de engelske kirkelige organisationer nok den største hindring.

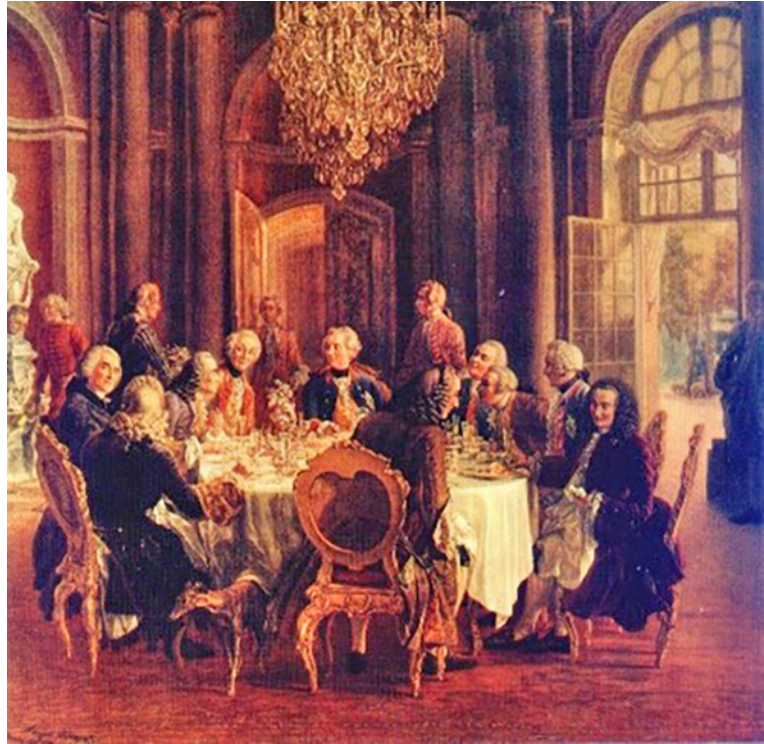
Vi betragter gerne England, men i det hele taget Det Forenede Kongerige som rationalismens højborg. Det var England ikke. Den engelske kirke udøvede en dominerende og særdeles konservativ indflydelse på, hvad der skulle gælde. Dens stillingtagen til kritiske spørgsmål var baseret på en særdeles bibeltro udlægning af kristendommen. Endnu i 1800-tallet skulle Charles Darwin (1809-1882) opleve at blive udsat for denne religiøst baserede kritik hvis ikke ligefrem forfølgelse, da han udsendte sit berømte værk om *The Origin of Species by Means of Natural Selection* (1859: Dansk, *Om Arternes Oprindelse ved Kvalitetsvalg eller ved de heldigst stillede Formers Sejr i Kampen for Tilværelsen*, 1872). Et engelsk frimureri med dets tilknytning til landets højeste kredse – den engelske kongefamilie har aldrig været fjern fra frimureriet – ville ikke have opnået sin position uden den kirkelige velsignelse, om man kan udtrykke det på den måde.

Figur 37 George Richmond 1840:
Den unge Charles Darwin.
Wikimedia Commons.

Derimod var billedet mindre klart, når man bevæger sig til kontinentet. Her var i 1700-tallet en del monarker frimurere. I hovedsagen var de af protestantisk observans, hvilket på forhånd ikke ville udelukke de rationalistiske dele af frimureriets idéverden. Tværtimod ville det viise, og især det ædle menneske, der kæmper for sit folks skæbne, være forbilledet for mange af disse kongelige. Frederik den Store af Preussen er vel skoleeksemplet på en sådan frimurerisk fyrste, som i sin omgangskreds inkluderede de viseste mænd i tiden. Frederik den Stores bekendtskab med den franske filosof François Voltaire er nok det kendteste eksempel på en sådan forbrødring, selv om den var kortvarig – konge og filosof kom grueligt op at toppes efter, at Voltaire havde opholdt sig i mindre end to år hos Frederik i Berlin. Voltaire blev i øvrigt først frimurer en måned før sin død, efter sigende opfordret af den amerikanske frimurer Benjamin Franklin (1706-1806).

Vender vi os til den anden mulighed, at absorbere det fra den anden part, som man selv kan bruge og nyttiggøre, så er det bedste eksempel den måde, hvorpå den tidlige kristendom absorberede træk fra hedenske mysteriereligioner og vendte disse træk til sin egen fordel. Det mest berømte og succesfulde eksempel er absorberingen af Isismysterierne i kristendommen, hvilket resulterede i den i middelalderen dominerende Mariadyrkelse, hvorom man ikke kan være i tvivl, når man ser hvor mange kirker, der findes fra den periode, som er dediceret til jomfru Maria. Den hellenistiske adaptation af den ægyptiske lære om Osiris og Isis havde som et af sine vigtigste symboler billedet af Isis med Horusbarnet. Når man sammenligner med billederne af Maria med Jesusbarnet, er det ikke vanskeligt at se slægtskabet.

Figur 38 Ved det kongelige bord i Sanssouci. Frederik den Store sidder i midten bagerst, mod ham læner sig fra venstre Voltaire. Wikimedia Commons.

Figur 39 Isis Lactans. Østlige Middelhavsområde. Louvre. Wikimedia Commons.

Figur 40 Maria Lactans. Meister von Frankfurt ca. 1500. Wikimedia Commons.

Det svenske system

Inden for frimureriet førte opgøret med de esoteriske loger til en række reviderede ordenssystemer, herunder også til det ”svenske system”, en retning inden for frimureriet, som helt bevidst og udtrykkeligt definerer sig selv som hvilende på et kristent grundlag, og som i dag er dominerende i Danmark, Island, Norge, Sverige, og blandt svensktalende frimurere i Finland. Der var andre frimurersystemer fra 1700-tallet, der fulgte en lignende linje, hvilket var en naturlig ting i betragtning af kristendommens position i Europa i 1700-tallet. En nærmere drøftelse af, hvad der hændte, hører imidlertid frimurerhistorien til; men idéhistorisk kan man godt drage nogle konklusioner. Hermetismen blev accepteret for så vidt som den kristne Gud i det svenske system tiltales som den trefold store bygmester, hvilket ikke er en helt præcis oversættelse af (Hermes) Trismegistos. Men man satte diskret Hermes til side og opfattede Trismegistos som en gengivelse af den kristne *treenige* Gud, der i sig inkluderer den fysiske forening af Faderen, Sønnen og Helligånden. Trismegistos er egentlig græsk, eftersom megistos er en superlativ form af græsk *megalós*, stor. Trismegistos betyder derfor ”tre gange størst”. ”Trefold” i titlen ”den trefold store” er derfor en noget upræcis oversættelse. Trismegistos betyder ”den trefold største”; men meningen i en kristen sammenhæng er klar nok.

Idet selve oprindelsen til hermetismen, den ægyptiske-græske guddom Hermes-Thoth, er blevet identificeret med den kristne treenige Gud, falder resten på plads, og det er ingen sag at indpasse hermetismen i sine filosofiske dele i en på kristendommen baseret frimurerloge. Når Miranda i *Stormen* derfor udtaler ”Hvor er dog menneskeslægten skøn”, så er hun på ingen måde kommet i karambolage med kristendommens og Biblens opfattelse af mennesket som skabt af Gud som Guds ypperste frembringelse.

Det svenske system er som sagt den fremherskende frimureriske retning i Skandinavien, og Ordenen er i sit system bygget op omkring den kristne lære om menneskets vej til Gud. Det system har nu været det dominerende frimurersystem i Danmark siden 1852. Fordelen ved dette system var, at det gnidningsløst lod sig indføje i en dyb kristen kultur, som den var fremherskende i de nordiske lande i 1800-tallet. De nordiske konger kunne uden videre som konger af Guds nåde indtræde i Ordenen. Kirkens øverste gejstlige kunne uden problemer deltage i logearbejdet. De øverste prælater i Danmark, var ikke sjældent frimurere. Det gjaldt således Sjællands biskop Friederich

Münter (1761-1830, biskop fra 1808), der var blevet frimurer allerede som ung i sit oprindelige hjemland, Tyskland. I Den Danske Frimurerorden er det stadig således, at præster og teologer indgår i Ordenen og udgør en teologisk garanti for, at Ordenen fortsat opererer på et kristent grundlag og inden for en forsvarlig teologisk ramme.

Helt uproblematisk er denne ”kristengørelse” af frimureriet ikke. Den Danske Frimurerorden kræver en dåbsattest for personer, der ønsker at optages til frimurere. Den svenske og den norske Orden er inde i en proces, hvor dette krav måske frafalder. Det betyder, at personer uden et kristent trosforhold ikke kan optages i Ordenen i Danmark. I Danmark er problemet mindre relevant, fordi der er andre dele af frimureriet i Danmark, først og fremmest Det Danske Frimurerlaug og Johanneslogeforbundet, som følger andre systemer uden helt den samme betoning af tilhørsforholdet til en bestemt religion. Frimurerlauget er selvstændigt, men stormesteren for Den Danske Frimurerorden har det overordnede tilsyn hermed.

Der er heller ikke nogen problemer i forholdet til internationale loger, der som fremhævet i indledningen, tilslutter sig troen på et højere væsen. Det gælder således forholdet til den engelske storloge i London. Da denne storloge grundlagdes som storloge for London og Westminster i 1717 (den engelske storloge blev grundlagt med storlogen i London som sit grundlag i 1813), var det en selvfølge, at det højeste væsen var den kristne Gud. Det skabte ingen problemer at fremhæve troen på et højere væsen, og gør stadig systemet så smidigt, at enhver kan optages til frimurer, hvis vedkommende bekender sig til dette højere væsen, som man så ikke behøver sætte navn på.

Epilog

En redegørelse for frimureriets idéhistorie burde egentlig afsluttes med et udblik, eller måske snarere en profeti om, hvorledes idégrundlaget vil udvikle sig i løbet af de kommende generationer. Denne forfatter er imidlertid en stor tilhænger af Robert Storm Petersens maksime: ”Det er vanskeligt at spå – især om fremtiden”! Meningen er simpelthen, at det er umuligt at sige, hvilken vej frimureriet vil betrede. Enhver vil kunne pege på ting, der kan ændres, og det gælder især de aktive frimurere, der lever i en tid, hvor mange af de overleverede ”sandheder” anfægtes. Naturligvis vil frimureriets idégrundlag ændre sig i årene, som kommer; men her gælder det som med andre store organisationer, der er internationalt baseret: Det sker ikke i morgen!

Det er således vanskeligt at forestille sig, at frimureriet skulle give adgangen fri til sine hemmeligheder – det vil i virkeligheden sige sine ritualer. Ritualerne er i virkeligheden ligesom et kabbalistisk træ, hvor man kravler op i træet fra niveau til niveau; men hvis man ser på billedet af træet, vil man også opdage mange mellemveje. Der er ikke kun én vej fra bund til top; men det er forudset, at der for den, der vil til tops, findes utallige sidegange, hvor vedkommende kan komme på vildspor, men alligevel arrangeret således, at hver gang han tager et skridt videre, når han en højere grad af indsigt.

Men skulle man vove en spådom, så kommer den største udfordring for frimureriet fra pluralismen i det moderne samfund. Man kan sammenfatte frimureriets idéhistorie på flere måder; men her skal denne afprøves: Frimureriet opstod i den pluralistiske verden, der var resultatet af sammenbruddet af den europæiske enhedskultur, det meste af Europa havde været fælles om under den katolske kirkes opsyn i hvert fald siden den tidlige middelalder. Renæssancen betegner især for byerne med deres driftige borgerskab en fornyelse, en introduktion til en ny verden. Men ting tager tid. Borgerskabet ender i 1789 med at sætte konge og adel fra magten; men hvornår begyndte den udvikling? Man kan sige som et kvalificeret gæt, at revolutionen indledtes i de nord- og centralitalienske byer i 800- og 900-tallet, så det tog tusinde år, før den førte til de fundamentale politiske og intellektuelle ændringer, der forbindes med den franske revolution og dens konsekvenser for hele det europæiske samfund. For bondebefolkningen – den helt store majoritet i samfundet – hændte der meget lidt i hele denne periode.

I sin oprindelse var borgerskabet kernen i frimureriet, og det er det blevet ved med at være også i perioder, hvor kongemagt og adel fik større betydning som i oplysningstiden. I moderne tid forholder det sig stadig således, selv om begrebet borgerskab skal grundigt revideres, fordi det er langt mere omfattende end for bare hundrede år siden.

I renæssancen skabte ikke mindst inputtet fra den antikke verden med et betydeligt bidrag fra de antikke forestillinger om det gamle Ægypten en ny og mirakuløs verden, der på en lang række punkter førte til en revision af traditionelle forestillinger om mennesket og dets forhold til sin skaber. Det, som til tider kaldes den ”vilde renæssance”, introducerede en myriade af nye tanker og ideer, som skulle afprøves, før de kunne kastes væk.

Fejltagelsen var, at man har troet på, at mennesket er inde i en stadig fremadbevægende udvikling, hvor det bliver klogere og klogere og visere og visere. Renæssancemennesker var overbevist herom, men især oplysningstiden måtte revidere dette syn på fremskridtet som noget, der ikke kom af sig selv, men måtte fremmes gennem en pædagogisk lærdomsproces. Frimureriet blev i denne periode betragtet som et vigtigt skridt i denne opdragelse, der skulle befri mennesket fra alskens vildskud som magi, alkemi, eller ligefrem overtro af enhver art. Den efterfølgende periode fortsatte i samme gænge; men det var stadig borgerskabets storhedstid. Hvis oplysningstiden var rationalismens tidsalder, så var 1800-tallet fornuftens storhedstid.

1900-tallet knuste drømmen om rationaliteten, drømmen om muligheden for en stadig forbedring af mennesket. Man kan datere dette sammenbrud ret nøje, idet det først og fremmest skyldtes erfaringerne fra den 1. verdenskrig, og i virkeligheden kan man datere det helt præcist til den 1. juli 1916, til den første dag af slaget ved Somme i Nordfrankrig, hvor om formiddagen 40.000 engelske soldater blev mejet ned af de tyske maskingeværer på kun et par timer. Stormen af stål, som den tyske forfatter Ernst Jünger (1895-1998) kaldte krigen, som han selv deltog i næsten fra begyndelsen til slutningen, knuste troen på fremskridtet, troen på rationalitetens sejr. Og intet i de efterfølgende hundrede år har fået genoprettet denne tro. Som disse linjer skrives, dræbes tusinder af mennesker hver dag i denne stålstorm.

*Figur 41 Forside til den tyske udgave af Jüngers
In Stahlgewittern, 1. udgave 1920.
Wikimedia Commons.*

Den borgerlige tidsalder afløstes af kaos, og dette kaos kom til udtryk i nærmest enhver intellektuel retning, der er opstået siden den 1. verdenskrig, og blev understreget af begivenhederne, der fulgte kun tyve år efter fredsslutningen i 1919.

Vi – det vil sige det europæiske menneske – troede, at det havde været gennem en rationalistisk proces, der havde forvandlet det til moderne samfundsborgere, der baserede deres tilværelse på fornuften. Det skete aldrig. Det var en illusion. Da det moderne internet bragte en fornyelse af informationsmulighederne og -mængden, som man ikke havde set magen til siden Gutenbergs bogtrykkermaskine kom på markedet, hændte egentlig det samme, som skete efter, at de trykte bøger begyndte at oversvømme verden for et halvt årtusinde siden. Det blev umuligt at kontrollere, hvad der blev bredt ud til almenheden. Det blev umuligt at censurere informationsstrømmen, og – mirabile dictu – det, der hænder i nutiden, er ikke særlig forskelligt fra det, der hændte for fem hundrede år siden.

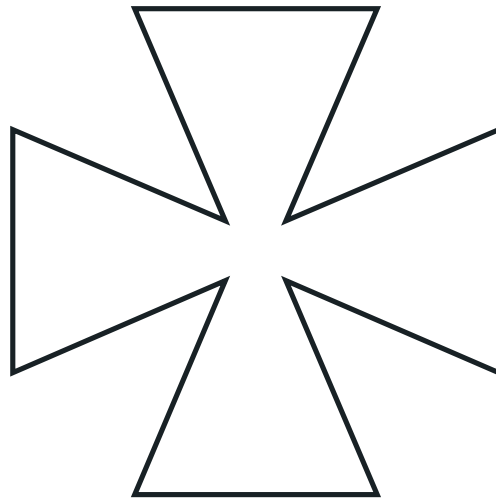
Uddannede mennesker kan kun græmmes over, hvad de møder af alskens overtro. Den kritiske refleksion over det, som man ser eller får fortalt, er meget begrænset, for redskaberne til at foretage denne refleksion er begrænsede og sikkert alt for traditionelle. Det bliver opgaven for den næste generation at lede efter veje ud af moradset. Dens forfædre, der omkring 1500 var i samme situation, brugte flere hundrede år derpå.

Det vil sige, at hvis man skal finde en fremtid for frimureriet i den proces, der venter, så har frimureriet den fordel, at det har prøvet det før. I virkeligheden har det hemmelige frimureri måske en større styrke end, det ville få efter en blotlæggelse heraf for den store offentlighed. Åbnede frimureriet for sine hemmeligheder, ville reaktionen givetvis hos mange være: Nå, er det ikke andet! Og et par dage efter ville det være glemt i malstrømmen af alle de nye indtryk, som det moderne menneske møder hver dag. Dette være sagt ikke for at bedrage dem, der ikke er medlemmer af Ordenen, men for at skabe et rum, hvori frimureriet kan udøve sin mission, at skabe nyttige mennesker for hele samfundet og ikke bare for frimureriets lukkede verden.

Chercher la femme

Og så en sidste ord: Det er flere gange fremhævet, at frimureriet er reserveret mænd. Det er både rigtigt og forkert. Organisationen af det internationale frimureri giver den engelske storloge nærmest vetoret over de nationale loger, der ønsker at være forbundet med den. Det gælder også Den Danske Frimurerorden. Så længe den engelske loge står hårdt på kravet om, at kun mænd kan være anerkendte frimurere – i dens øjne – og de nationale loger ønsker denne forbindelse opretholdt, er det umuligt at

optage kvinder. Dette tabu kan være under nedbrydning. Det vil fremtiden vise. Igen har man rundt omkring i Danmark løst problemet eller fundet en form for løsning ved etableringen af selvstændige kvindeloger, som er uafhængige af Den Danske Frimurerorden, men som i praksis ofte arbejder sammen med loger under Den Danske Frimurerorden f.eks. gennem lån af lokaler. Problemet er af historisk snarere end idéhistorisk art, og skal ikke drøftes udførligt her. Men det er værd at notere, at det franske frimureri, hvis største storloge er uafhængig af storlogen i England, tillader kvindelige frimurere, og at der i Frankrig faktisk findes en storloge for kvinder.

DEN DANSKE FRIMURERORDEN

Den Danske Frimurerorden Blegdamsvej 23, 2100 København Ø

ISBN 978-87-87074-01-8